

előretölt helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

3

Ficsku Pál:
Apám titka

7

Gerold László:
Előszó a Gion-
kismonográfiához

16

Patyerek Réka:
Ha emlékezünk,
sosem szakadunk
ki a múltból...

2021. november 20. IV. évfolyam 11. szám

Conference of the Birds

tárca

AVARSZÖNYEG

Verebes Ernő

Mindenki látja, érzi a cipője talpa alatt. Mi tesszük széppé, szőnyeggé, holott a halál lakik rajta. De ami múlik, visszajön, visszasétál a parkon keresztül vagy a Tisza menti füzesben, amikor céltalanul járunk-ke-lünk, elvesztett szemüvegünket keresve: még láthatni minket errefelé.

Az ókori keletiek repültek rajta (...), mi megtűnjük, lépteink tompításaként. A gyakor-lótér marad a régi, az osztat-lan poligon nem válogat, leg-feljebb hit szerint osztja meg az elhunytakat. Igen, temetőkről beszélek, a november egy ilyen hónap. Hiénák is kelle-nek, ha már oroszlánok van-nak. Együttélés az elmúlással: gyönyörű fogalom-pár, dögide-ző ámbraillat.

A fiatal a hegy előtt áll, ha-lálvágya mesebeli, hisz nem lát át a hegyen. Azok, kik a csúcson vannak, pillantgat-nak erre is, arra is, előre, hát-ra, talán érzik, középen lenni nem természetes dolog. Pi-linszkynek sem lehetett mind-egy, amikor azt írta: „Magam talán középre állok.” És mi, öregek? Apám szerint, a fia-talokon kívül, az öreg öngyil-kosok száma a legjelentősebb. Mert ők már tudják, látják a hegy alját, lépteik arra vezet-nek, az avarszőnyeg lépéslas-sító puhaságán. És innentől a varázsszőnyeg röpte már csak egyet jelent.

Cukrászdába kell men-ni. Fürdőben kényeskedni, masszázshegyek súlya alatt. Ahogy centiméterenként ha-

lad az ember, és észreveszi, hogy méterenként simul ki előtte az édes emlékü táj. Aho-gyan lép, az valami természe-tességgel bír. Ember. Zeneként hallható energiák működtetik világát, most úgy tűnhet, fe-leleslegesen. Nincs már miről beszélni, az okosabbak elné-mulnak, egy kicsit süketté is válnak. Magukban figyelik, élnek-e még, a száradó vadon-ban. *Úgy tűnik*, igen.

A lejtőn felfelé haladni – hátrálni valami elől. Cuk-rászdába menni. Fürdőben kényeskedni. Só-barlangban édeskedni.

Avarszőnyeg – mi tesszük szép szőnyeggé, holott a halál lakik rajta.

Három, négy. Raj-ta!
(Zene.)

vezérvess

Bence Lajos

El sem mentél...

Azt ígérted visszajössz –
jöttél?

– Nagy kópé vagy,
de hisz el sem mentél!

Itt vagy – sorakoztatnám fel az irodalmi példákat, a nagy előd által írt „örök” márkajellel ellátott sír(h)alom-romantikákat, minden félrecsúszott nyakkendőnkéről vagy elhibázott döntéseinkről, a kultúra – kedvenc kifejezéssel élve – útvesztőiben való bolyongásaink vagy az „ebből úgy sem lesz semmi”, kiábrándulásaink közepette, hogy hányszor estünk ki hülyén a politikusi ármánytól megfertőzötték előtt úgy, hogy a nép, az istenadta, nekik tapsolt.

Hányszor estünk át a ló túlsó oldalára, amikor a bentről való javító szándékú pusztításban reménykedtünk, s lassan mi is beálltunk a sorba.

Itt vagy azóta is, ha más nem, hát Emléked kötelez erre, s tudod mit?, nem számítász gyötrő örökségnek, nehéz tehernek sem, ahogy Zalára mondtad: te, örökifjú lendvai Titán

Egyszer a Szaharában ültem

IDÉZNI SZÓ SZERINT

Klamár Zoltán

Lehet-e kétszer elmondani egy történetet úgy, hogy a legapróbb részletek is egyezők legyenek? Botor kérdés, nyilvánvaló, hogy nem! Emlékszem, gyermekkoromban a nagy beszélgetések ideje a téli esték voltak. A hideg, havas, korai sötétség összehozta a rokonságot.

Szerény vacsoráink fő fogása *hajába* főtt vagy abban sült krumpli. Mellé só, törött paprika meg egy kis olvasztott zsír, de többnyire még az sem. Inkább csak fehér, lófogú főtt kukorica, héjából kifordulva. Előző nap leáztatva. Ha nem volt elég édes, akkor anyám cukrosan főzte. Nekem az apró szemű, vörös, pattogatott gyöngykukorica volt a kedvencem.

Nagyanyám a *sporheton*, egy kiszolgált, itt-ott lepattant zománcú lábost rázogatva, fedő alatt hevítette a magokat, míg nem elszórt apró robajok jeleztek, hogy valami készül. A fedő fölélen áthúzott konyharuhával

fogta a lábos ívesen hajlított két fülét, hogy ne égesse meg a kezét. A sűrű ropogás elmúltával megemelte a fedőt, hogy megnézzé, kipattogott-e minden szem. Olyankor mindig akadt még néhány megkésett, megszire repülő fehér pamacs, ami után kapkodtunk.

Ilyen csemegék mellett a férfiak asztal körül ülve kártyáztak vagy csak beszélgettek. A nők elhúzódtak a szoba egyik sarkába. Díványon, hokedlikon, sámlin ülve rongyot hasítottak, gombolyítottak, hogy aztán valamikor a tél folyamán pár házzal arrébb rongypokróccá szőjék majd a feldolgozott egykori kiszolgált ruhaneműt. Vagy ágyneműt varrtak, zoknit stoppoltak, nadrágot foltoztak, és míg a kezük járt, az aktuális pletykákban elmerülve, csendesen mondták a magukét.

Mi, apróbb, nagyobb gyermekek meg a szoba közepére terített nagykabáton játszottunk. Néha-néha belehallgat-

tunk a történetekbe, aminek többnyire az lett a vége, hogy ránk szóltak: ne hallgatózzatok, mert ölesre nő a fületek! Olyankor cinkosan összevigyorgtunk, és a továbbiakban kevésbé látványosan figyeltünk a felnőttek beszédére.

Az ötvenes-hatvanas évek fordulóján már a második világháborúban megéltek képeztek a beszélgetések témáit: a frontok eseményei, hadifogság és a hátszági nincstelenség, a jegyrendszer, no és a megtorlás napjai...

A hallottakat fiatal sülvölény korunkban később elfeledtük, vagy csak hittük, hogy az történt, mert valahol ott lapangott bennünk mindaz, ami a felnőttek szájából elhangzott. Csak így lehetett, különben hogyan volna lehetséges, hogy korosodván sok mindent visszaidéz az egyébként lyukas agy?

Sokszor azon kapom magam, hogy mesélek, akár a fel-

menőim tettek egykor. Aztán úgy járok, mint ahogy tanszéki gyűjtésen a „*Doberdóssal*” történt. Idős bácsi volt, aki semmi másról nem beszélt a néprajzos hallgatónak, csak az olasz front csatáiról. Tanáraink figyelemztetésére kerültük is a vele való találkozást, ami nagy hiba volt. Eltávozásával történetei is odalettek.

Valahogy így vagyok a dolgokkal én is. Néha még bele sem kezdek igazán a mondókámba, már rám szólnak: ezt már mondtad!

Olyankor, bosszankodva bár, de elhallgatok, noha tudom, hogy minél többször idézek vissza egy-egy rég hallott eseményt, annál több apró részlet jön elő. Mivel jószerével senki nem kíváncsi a mondandóma, így marad a feljegyzés. „*Az írás nem emlékeztetés a világra, hanem maga a világ*” – legalábbis Esterházy Péter szerint. Úgy vélem, igaza van, ezért jobb híján oda menekítem történetfüzereimet, melyekből ily módon megkövült variánsok lesznek. Olyanok, melyeket számtalanszor lehet akár szó szerint is idézni.

Útjára bocsátani egy történetet, elengedni a szereplők kezét a megírás után nehezebb, mint kitenni a mondat végére a pontot. Mert mindig ott marad a kétely, miszerint sikerült-e a vélt és a valós olyan mérvű összefüggés, hogy egy egységes egészet alkosson. Más szóval, az írás tükre ne homályos, félvak tükör legyen. A rajzolt kép milyensége a történetekbe idézettekben múlik.

Úgy vélem, utolsó vonásig kitalált karakterek nincsenek. Az irodalom teremtett alakjai biztosan élőkről mintázódtak. Így a fikcióból is lehet valóság, ahogy a valóság is átlényegülhet fikcióvá. A gyermeki felületességtől hosszú évek vezetnek a beleérző öregségig. Ahogy a ciklikusan változó évszakokat megértve egyre kevésbé látjuk díszletnek világunkat, úgy nyílnak meg a régi történetekben szereplők titkai számunkra.

Egy nap aztán a magunkban hordott valóság alakjai életre kelnek, hogy saját történetüket általunk meséltessék, örökíték tovább.

Lukivá lenni

Anyósom néha, jobbára a kerti munkák idején mesélt élet fontos eseményeiről. Ekkor-akkor megörvendezettett egy-egy emberien meleg életrajzi morzsával. Ha néha megálltunk az ágyások között vagy

a gyümölcsfák hűvösében, valami apropóján elmondott egy-egy számára fontos családtörténeti apróságot.

Így tudtam meg, hogy apácának készült, de édesanyja korai halála miatt másként alakult az élete. Amikor apja megözvegyült, s két apró fiával egyedül maradt, Amália kilépett a rendházból. Hazaköltözött, hogy gyámolítsa a három elárvult, elanyátlanodott nadrágost. Ezért mondogatta, hogy apaca helyett anyáca lett belőle.

Testvérei, Antal és Orbán felcseperedtek, ő pedig társra lett a kikapós legény hírében állott Ladóczki Mátyásban, aki nem egy szoknya után futott, mire huszonöt évesen nősülésre adta a fejét.

No de talán kezdjük az elején a történetet, mármint anyósom és apósom közös életének az elején. 1937. július 14-én, szerdán – akkoriban még hétde-rekon tartották a lakodalmaikat –, miközben templomból hazafelé ballagott a násznép, így kurjongattak: Ez az utca kutya-fás, a vőlegény jó kurvász! – Halldod mit mondanak? – bökte oldalba az ifjú férjet a fiatal ara.

Mátyás szegény sorból jött. Valósággal megrészegítette a nincs után a van. Hirtelen módos lett Kiss Amália oldalán. Akinek pénze van, esze is van! – ötlött fel az ifjú férjben, és amolyan mindenkin segítő emberré lett.

Éveken át a mások szekerét próbálta kimozdítani a kátyúból. Addig segített, míg odalett három ház ára és egy jókora birkanyájé is. Keserűen szembesült a ténnyel, hogy pénz nélkül vége a tekintélynek is. Szerencséjére mezőőrnek állhatott, így szűkösen ugyan, de eltartotta valahogy egyre népesebb családját. Az évek során egymás után jöttek a gyerekek: Katóka, Dénes, Magdus, Éva, majd végül a sort Klárika zárta.

A gyermekek, ahogy annak akkor rendje volt, a kanizsai háznál, bábaasszony segédletével vagy nélküle jöttek a világra, egyedül Éva született másik városban. A kanizsai orvos valami rejtélyes oknál fogva a csósz feleségét a szegedi szülészetre küldte. Ladóczkiné Kiss Amália a döntést nem tartotta helyénvalónak, mert valahogy érezte a dolgok rosszra fordulásának esélyét. A doktor nem kis megdöbbenésre kijelentette, hogy ő oda bizony nem megy! – Ugyan miért nem? – ráncolta homlokát a fehér köpenyes úr. – Mit gondol a doktor úr – nézett rá anyósom, csípőre tett kézzel –, ha közbe' *lezárik* a ha-

Ha te tudnád amit én

tárt, hogy *gyüivök* haza? Erre az orvos sem tudott hirtelenjében mit mondani. Némi szünet után, a még mindig harcias menyecskére mosolyogva megkérdezte: – Szabadkára elmegy?

Hát így született Éva lányuk a közeli nagyvárosban.

Matyi pedig magára talált az új feladatban, és vigyázta a határt, a vetéseket, a gyümölcsösöket, méghozzá nem is akár-hogy! Úgy gondolta, hogy ha addig él is, túljár a furfangos tolvajok eszén. Elunta a kergetőzést, főként azt, hogy mindezt hátrahagyva rendre megloptak előle a delikvensnek.

Így aztán ásott a krumplicöldek közepén egy takarost, ám jókora lyukat, akkorát, hogy a sorok között belehasalhasson, méghozzá úgy, hogy lábát rugóra támasztva tudja tartani. Attól függően, mikor volt szolgálatban, hajnalban vagy kora este ott kuksolt a lyukban, s várt türelemmel.

A krumpli, különösen az új, igencsak vonzó volt. A háború alatti szükség, no meg a nyereszkesedés sok mindenre rávitte az embereket... Így aztán tolvajt fogott, többet is.

Az ügyes csőszön meg rajta maradt, hogy Luki Matyi! Ahogy a feleségen is. Mondogatta sokszor Amálka: Ha utánam kiáltottak, hogy Lukiné, azt nem hallottam meg!

Úszni az árral

A honvédségi bevonulástól gyorsan elszaladt három esztendő, és október nyolcadikán már az orosz csapatok voltak az urak Magyarokánizsán, no meg a hozzájuk csapódott partizánok. Nem is olyan sokára kidobolták, hogy a házak ablakába ki kell tenni az ott lakók nevét. Aztán behívócedulákat kézbesítettek a városháza küldöncei a meglepett és megszeppent magyaroknak. Az önmagukat kinevezők tízes tanácsa úgy érezte, eljött az ideje a vélt vagy valós sérelmek megtorlásának. Jóllehet, addigra már a háborús bűnösök árkon-bokron túl voltak.

Ladóczki Mátyás is kapott egy névre szóló cetlit. Felesége egyre kérlelte, hogy ne menjen. Ki tudja, mi a szándékuk a most *hivatal* ülőknek. – Mi lesz, ha értem jönnek? – kérdezte aggódó feleségét. – Hát bebújsz a kemencébe. Odateszem a tevét, s azt mondom, a határban vagy! Csősznek ott a dolga!

Aztán mégsem úgy lett. Mivel bűne nem volt, arra gondolt, hogy az új hatalom is biztosan csősznek akarja. Elment hát, jelentkezett annak rendje, módja szerint. Aztán rögtön ott is fogták a többiekkel.

Múltak a napok, a hetek. A foglyoknak az aggódó feleségek szorgalmasan vitték az ebédet. Köztük a csősz felesége. Főztek, ami volt, ami kikerült a házból.

Hátul a nagykapunál sorakoztak az asszonyok, ott adták le és ott kapták vissza a kiüresedett edényeket.

Egy novemberi napon aztán történt valami, amiről jó ideig senkinek nem volt tudomása. Ladóczkiné észrevette, hogy a vitt ételt nem megették, hanem csak kiöntötték az edényből. Rosszat sejtett, de másnap ugyanúgy készített és vitt, mert biznyságot akart. Napokig járt a többiekkel, noha biztos volt benne, hogy az ő ura már nincs bent.

Tartott tőle, hogy titkon figyelik, így egészen addig járt az asszonyokkal, míg egy napon haza nem küldték őket azzal, hogy a férfiak már nincsenek a városban.

Azon a bizonyos hideg, esős éjszakán Ladóczki Mátyás, többedmagával, fegyveres kísérettel elindult a szigeti futóárkok felé. Amint a Gyöngytyúk utcába fordultak, tudta, hogy a helyszín, ahová kísérik, a folyó közelében van. Az is felöltött benne, hogy annak reketyés, eperfás partja még lombtalanul is nyújt némi fedezéket. Így amikor elérték a helyet, és megállították őket a fegyveresek, kezét a kötél hurkából kiszabadítva, küssé előrebukva, a folyó irányába rohant. Mire a pribékek észbe kaptak, elnyelte alakját a sötétség. Úszni nem tudott, mégis a folyóba ereszkedett, s addig kapálódzott, hogy az árral átjutott a túlsó partra. Minél messzebb üldözőitől.

A családi emlékezet nem őrizte meg a visszajutás mikéntjét. Sőt azt sem, hogy a határ mely részén bujkált a tanyák között. Terepismerete segítette a köddé válásban. Sikerkült üzennie, hogy megmenekült, de haza csak hónapok múlva merészkedett, akkor, amikor már híre járt, hogy az önbíráskodókat lefegyverték, s az élet kevésbé veszélyes a városban.

Egy tavaszi napon Luki Matyi is előkerült. Sokan úgy néztek rá, mintha kísértetet látnának. Aztán üzentek neki a városházáról, hogy újra csőszködnie kellene. Előtte azonban a vizsgálóbíró előtt, egy iroda rejtékén, töviről hegyire elmondta az átéltéket, felsorolva, kívül mit tettek, kik tették, mikor tettek. Aztán kijött a szobából, és a múltat végleg maga mögött hagyta. Az élni akarás ösztöne munkált benne. Soha többé senkinek sem beszélt a megéltékről. Lassan ugyan, de végül is minden visszazökkent a hétköznapi egyhangúságába.

Az emberek tisztelték tudásáért. Sok helyre hívták ojtani, gyümölcsfát éppúgy, mint kényes rózsákat. Mondogatták is városszerte, hogy Matyi bácsi nagyon tud szemezni!

Tette hát a dolgát, s néha még a menyecskékkal is szemezett, elvégre mégiscsak Luki volt.

APÁM TITKA

Nagyapám esete nem olyan romantikus, de igaz.

Egy ló miatt élte túl a háborút.

Egy lóban élte túl a háborút.

Kényszerharcos volt a román fronton. Semmi baja nem volt a románokkal, de hát menni kellett. Doru, a helyi csendő, kérdezte is magyarul. Lajcsi, osztán, ha úgy adódik, lőni is fogsz ránk. Lőni fog az istenfasza, gondolta, de nem merte kimondani. Vicces nép a román, magyarázta később gyerekkoromban. Számolni is úgy tanított meg. Egytől tízig. Fonetikusan idézem, amikor tanultam, még nem tudtam írni, amikor meg már tudtam, nem akartam kimondani. Uno, doj, trej, patro, csincs, seg, gem, be, ka, csincs. Ezt ismételtettem hajnalonta, amikor mentünk le gombászni a birkalegelőre. A birkalegelő a kanálisig nyúlt, a kanális mögött meg a román határ. Szedtük a gombát, a gomba a birkaszarban érzi jól magát, eső után ott bujálkodik a legjobban, pontosan annyit szedtünk, amennyi a reggelihez kellett, a Jóisten úgyis ad holnap is, mondta nagyapám. Mindig annyit vegyél el Isten ajándékából, hogy másnak is maradjon, és akkor boldog leszel. Amikor teliszedtük a kaskát gombával, lesétáltunk a határig, nem volt egy olimpiai ötpróba, nagyapámék házának végétől, a Csigaerdőtől úgy két kilométer. Megálltunk az őrbódé alatt, nagyapát ismerték a határőrök, elbeszélgettek, rólam meg nem gondolták, hogy ötévesen disszidálni akarok Romániába, hagytak játszani. Látod, ott volt a tanya, mondta nagyapa. Nézztem, de nem láttam semmit, mégis azt mondtam, hogy látom. Látod, mondta. Nem láttam semmit, csak aszott napraforgóföldeket. Pedig talán a tanya miatt létezem.

Ficsku Pál

Egy hideg havas hajnalon a román front a tanya mellé ért. Meg nagyapa is, a kényszerkatona. Nem látta ugyan a tanyát, az néhány kilométerrel arrébb volt, de érezte a friss széna illatát, szájában volt a frissen fejt tej íze, orrában a pörzsölt disznó szaga, és hát várja arrébb egy lány, a Bugyi, későbbi nagyanyám, Bugyi Irma, nagyapa mindig azt mondta neki, ha beleegyezését kérte, ugyibugyi. Ugyibugyi, hazamegyek, gondolta, harcoljon az istenfasza ezeknek. Dolgozni és élni akarok. Neked. Hó alá nem lehet elbújni, ha meg elfut, lelövik, találni kellett valamit. A hóban feküdt egy döglött ló, nemrégén robbanhatott fel, arrébb egy katonafeje és néhány végtag. Nagyapa elesett, úgy tett, mintha meglőtték volna, aztán belebújt a lóba. Szép nagy ló volt, frissen döglött, és még forró volt a bele. Jó sok kolbászt lehetett volna beletölteni, de most az volt a fontos, hogy elrejtette és melegítette. Mire ráfagyott volna a dög, átvonult fölöttük a front, hazaballagott. Néhány hónap múlva pont a kanálisnál húzták meg a magyar–román határt, egy kilométeres körzetben mindent eldózeroltak. A tanya a román oldalon kilencszáz méterre volt tőle. Hát ezért nem láthattam az őrbódé alól. Később nagyapa lovas kocsin egy teknő alatt csempészte át Ugyibugyit. Két év múlva megszületett az apám.

Milyen furcsa, gondoltam ott a szülőszobában előtt.

Egy villamos és egy döglött ló miatt vagyok.

Mi a szép?

Egy sárga villamos és egy döglött ló találkozása a szülőasztalon.

Tengerész

vers

Léphaft Pál

borostyán

bajuszos ember
az esztendő ilyenkor
meleg alsót vesz
avarszín kabátja
földig ér
kalapján
kék és zöld gyöngy
pávaszem bokréta
a madártoll
vigyázban áll
égő juharfa lobog
a domb hajlatán
narancsfény szítál
a falu balzsamkék
áttetsző selymére
ráúszik az ökörnál
fenn
a hegy mögött
rozsdafény alkonyul
szelídgesztenye-
paraszak gyúlnak
birsalmaillata van
a hamvadó
dohánynak
égetett umbra lesz
a sárga fény
megalvad
a fák alatt
óarany borostyán
apró gyöngyeit
az ősz
hideg arcodra
végérvényesen
kirakja

koromkék

halottak napja Újvidéken

ma éjjel koromkék
apáink jönnek
velünk szemben
szomorúszép arcuk
világít
a megalvadt
gyertyakrémben
lépdelek én is
a sírkertben
kigombolt kabátban
egy zacskó forró
gesztenyével
amíg csak ellátok
gránit és műkő
márvány sírkövek
sorakoznak
aranyló fényben
színes tömeg
művirág öröklét
a kapunál sátrak
selyemcukor
és törökméz

ma éjjel koromkék
apáink jönnek
szemben a
gyertyafénnyel
forró andezit szikráit
a gesztenyekályha
hideg arcomba vágja
lehajtom
tékozló fejem
kormos kezemmel
apám kezét
nem kereshetem

szeméremkék

mennyire meghitt
és szótlan,
Uram, gyűrűdön ékkő
a fenséges kék
mögötte hamvad
a mélység
örökzöld ágán
áfonyaköveit mossa
arcomon
az esőcsepp
szeméremkék

Kozma Szabolcs

pásztordalok

1

bárányt szülsz, izzadsz, téli ég alatt

forró combjaid közé nyúlok, kihúzom a hasadból,
fél egyedül megszületni
nem termett még benned semmi, ami élne, így
véres szájába fújom sötét tudóm mindenét
véres szalmával dörzsölöm csupasz hasát
véres anyja sír, bóg: ennek élnie kell
fehérbárány nem halhat meg ilyen vörösen

fehér fogak közt halált lehel
ha élni is szeretne, egyedül kell világra jönnie

nyúzott bőrével takarom be apró tested
hideg éjszaka az, ami ilyen kegyetlen
ne vegyen el két életet, vigyázzlak
de a halott bárány súlya a melleden azt akarja
hogy te se lélegezz

2

dideregsz vagy félsz
önmagad reszketése a bordáid közt
a párnakőhöz csapkodja a fejed
közben ikrek csillagai alatt rugdosod
áporodott otthonod, a testem
reggelígérő szemmel nézem
apró sejtek kényszerítenek a hidegre
maradtunk volna állatok
tudatlanságban forgatnád álmod
ahogy édes húsát
forgattad nyelveddel
bűnbánó szavaid zaja közt

nincs isten, aki megbocsát
de én itt fekszem melletted
egy maréknyi testhővel
homlokodra pattintok
álmos tüzet – hajnalban az is kialszik
összeszűkülő ereid kiáltására
ébredek

reggelre elvesztél a tejködben meztelen
arra gondoltam, bemászhatnék a véredényeiden át
egészen a mellkasod közepéig

3

zöld harmatszálak közt
tévelygő felhőket követünk haza
nem egészen sárga reggelbe takaródzva
magányt lehelünk egymásra
éles pillantásodtól előttünk
botorkáló bárányok bőre bomlik le

mint az elkülönülés csészelevelei
tanítjuk őket nem ragaszkodni – elengedni
mint egy termés a kocsányt
a hullás szükségszerűsége

Molnár Rózsa

Kódorgó keresők

I.
Lelétráztam.
Kapaszkodások nélkül csúsztam
a bátorság félhomályával.
Le. Hozzátok.
A megmondhatókhoz.
Akik lépésről lépésre vagytok én,
s vagyok ti.
Üzenem:
akik még hiszik, hogy valakivé lettek,
keressék meg pincéik kulcsát.

II.
Köntöseink nem melegítenek.
Nincsenek köntösök!
Elemi részecskékre osztottság van,
amiből lehet köntös is,
attól függően, megfigyeléssel mivé
igazítjuk.
Kinek köntös,
kinek bárány.

III.
Telve vagyok e világ bűneivel.
Mint mosatlan pohár adja tovább
kalapács szíve bacilusait.
Testemből születni akarnak:
nem fegyverforgatók!
nem rémregények hősei!
Kisfiúk, napszeműek.
Kislányok, illanók.

IV.
Hangyatávozt fut az életünk.
Nézi az Isten, levél mögül.
Megállunk egy percre
„Mintha...”
„De mégse...” csak hatodik érzékünk
érintette szeme pillantását.

V.
Fűszálon élet.
Fűszálon halál.
Kódorgó keresők
botlanak belé.
És mégis az talál,
aki nem keres.

VI.
Istenbe csomagolva jöttünk e világra,
mint a császár,
új ruhában.
Zálogot adtak értünk ideleenn,
mely csak odafönn váltható ki.

VII.
Kirágnám magamból a fekélyt,
hatalmas szikék a fogaim.
Nem viszem el, mit rám terheltél,
nem viszem el, csak a saját halálom.

VIII.
Tépett rongyát a szónak
kezembe tetted.
Nézem, forgatom.
Sehonnan jött, sehová tart.
Titok.
Magában hordja egészed,
de örökre rejtve marad.

novella

ÁLMÖRZŐ

Tente, baba, tente, itt van már az este, köszöngetnek szépen csillagok az égen, tente, tente, aludjál, kisnyulakkal álmodjál, szép legyen az álmodás, mintha nem is álmodnál. Kisfiacskám, gyöngyöm, gyöngyvirágom, egy szem gyermekem, hozok neked habos tejet, finom ropogós kiflivel, megiszod majd szépen, mártogathatod is, dehogy bánom, főzök én neked kakaót is, ha azt jobban meginnád, ha akarod, azt is elmesélem, mit álmodtam, szeretnéd-e, hamar elmondom, amikor még a kórházban voltunk, reggel arra vártam, hogy a nővérek hozzanak szoptatásra, kicsit elbó-biskoltam, akkor álmodtam, mentünk egy úton, motorral, te vezetted, nem apád, már nagy voltál, felnőtt, szép, nagy fiam, apámra hasonlítottál, és nagyon gyorsan hajtottál, egy alagút felé közeledtünk, kiabáltam, fiam, lassabban, de te nem hallottad, még jobban ráhúztad a gázt, rajtam meg úrrá lett a jeges rémület, nem tudtam, mitévő legyek, leugrani nem mertem mögüled, még jobban beléd kapaszkodtam, szorítottalak erősen, te meg fölemelkedtél a motorral, és átrepültünk az alagútban mindenki fölött.

Egy centiméterrel arrább tolom itt ezt a poharat, óvatosan, nehogy zajt üssek vele, ha fölébresztelek, megszakad törekeny álmod, elhajtom innen ezt a legyet, csak a tekintetemmel követem, a függönyre szállt, mászik fölfelé, a függönycsipeszek között talál majd magának rést, azon átbújva kijut a karnis alatt az ablakhoz, ha szerencsénk van, pont ahhoz a szárnyhoz, amelyik nyitva van, és akkor kirepülhet, ezek a bundás potrohú, nagy kék legyek nem olyan ostobák, mint a zöld döglegyek, azok lassúak is, gyengék is, ha kicsit jobban meglegyintem őket az újsággal, rögtön végük van, ezek a kékek meg kelebőlálnak, pörögnek egy darabig a hátukon, aztán repülnek tovább, nem adják meg magukat olyan könnyedén. Menj ki szépen, hallod?, menj ki, azt kívánom neked, találj meg a rést, amin kijutsz a nyitott ablakhoz, nem szeretnék innen elmozdulni, hallod, légy, mássz ki, repülj el, ne döngicsélj tovább itt a szobában nekünk.

Lerázom a hőmérőt egészen, talán akkor nem megy föl olyan hirtelen, mint az előbb, amikor betettem. Ezt a poros sóvi-

rágót is ki kellene már dobni végre a szekrény tetejéről, ahányszor odanézek, magamban mindig megállapítom, csúfkodik ott már évek óta, aztán végül mindig elmarad, mint a portörles meg a pókhálózás, az ablakpucolásról nem is beszélve, de hogyan, nem győzöm egyedül, fejemre nőtt ez a ház, itt vagyunk benne ketten, takarító-nőt kellene fogadnom, de miből, nem telik rá, energiám sincs elviselni itt egy idegen embert, amint tesz-vesz a dolgaik között, hát nem, semmiképpen, de azt a sóvirágót mégiscsak le kell onnan vennem, majd ha kimegyek a konyhába, behozom a hokedlit, fölállok rá, és leveszem. Bár ahogy magamat ismerem, akkor meg majd úgyis sajátom kidobni, inkább leporolom, és visszateszem. Megette a fene ezt az egészet.

Megint szemereg az eső. Most veszem észre. Egy ideje hallom már a kopogást a leveleken, de csak most hatolt el a tudatomig, hogy esik. Nem nagyon, de esik. Pont az a fajta áztató eső, ami májusban kellett volna. Jó kis meleggel utána. De most, így szeptember közepén, nem hiányzik már senkinek. Nem tudom, hogy áll a szüret, régen jártam a Balatonon, biztos nekiálltak már augusztusban, idén olyan korán beérett minden. Ez a hárs talán örül az esőnek. Megfigyeltem, mindig a hárs kezd legelőször sárgulni. Az erdőn is, amikor sokáig nincs eső, az a néhány csenevész hárs teljesen elsárgul. Nem is tudom, hogy tűrik meg őket az erdőn, fává nőni persze egyet sem láttam, még csak olyan bokorszerűek mind, de sokkal előbb elsárgulnak, mint a virágos kóris husángjai. A hárs, a hárs, *Unter den Linden, A hárs-faágak csendes árnyán, ahol kettőnknek ágya volt*, hol volt, hol nem volt, mint a mesében, egyszer volt, hol nem volt, talán igaz sem volt, a kettőnk ágya, ezen is túl kellene már adnom, dupla ágy, fölöslegesen foglalja a helyet itt a szobában nekem.

Hadd lássam azt a lázmérőt. Megint lejjebb ment, 38,1, jól van, legalább nem negyven, már ez is haladás. Aludj, fiacskám, aludj, ne félj, vigyázok rád, nem hagylak itt, egy tapodtat sem mozdulok az ágyadtól, amíg jobban nem leszel, főzök neked tejbedarát, ha fölébredsz, kitollak majd a konyhába, addig is ott leszel

mellettem, nem hagylak el, mint apád, látod, felénk sem néz, azt sem tudja, élsz-e, halsz-e, nem törődik veled, hogy énram nem kíváncsi, az még hagyján, de hogy az se érdekelje, mi van a beteg fiával, az nagyon elszomorító.

Ne mondj semmit, fiam, látom, nyitva a szemed, pihenj csak, ne szólalj meg, ha az Úristen erőt ad, holnapra jobban leszel, megmondta az orvos, ezek a kritikus napok, a mai meg a holnap, benn akart fogni a kórházban, én kértem, ha csak megfigyelni akarnak, nem csinálnak veled semmit, akkor inkább engedjenek haza, sokkal jobb itthon neked, ha kell, én is be tudom adni az injekciót, egészségügyis vagyok, eddig is ezt csináltam, csak más betegekkal, téged is ugyanúgy el tudlak látni itthon, hát el is engedett, a lelkemre kötötte, hogy pontosan kétóránként mérjem a lázadat, ha nem megy följebb, nem kell az injekció, de mihelyt akár csak két tizedet is emelkedik, azonnal adjam be.

Rendes ez az orvos. Miattad jött be, pedig szabadságon volt, vagy talán csak más-hol műtött éppen, nem nálunk, el kell járniuk több kórházba is, úgy tudom, három helyen műt, lótfut a három kórház között, látod, rád mégis volt ideje. Nem irigylem őket. Itthon maradt, pedig hívták, nem a fizetése, a szíve tartotta itthon, meg a családjá, nem hagyta magára az édesanyját, azt hallottam, nagyon beteg már az anyja, nem tudnak rajta segíteni, azt sem tudja már, kicsoda, de ő mégis mindennap látogatja az otthonban, visz neki csokoládét, a kedvencét, dobozos belga bonbont, különböző formájú kagylók, fehér és barna csokoládéból, még töltve is vannak, azt hiszem. Jaj, fiam, fiam!

Gyere, kimegyünk a konyhába. Ide, a nyakamba csimpaszkodj, látod, megtanultad már, így a legkönnyebb emelni, én kitolnálak ágyastul is, de nincs kereke, nézd, jól hátradöntöm a kerekesszéked támláját, így sokkal kényelmesebb, majd nem olyan, mintha feküdnél benne. Legalább a konyhában reggelizel.

Nyugodt volt az éjszakánk, csak kétszer ébredtem föl a kétórás időközökök belül, egyszer nem tudtam visszaaludni, aztán a következőre már megszoktam, olyan

Patak Márta

volt, mint amikor még szoptattalak, igaz, háromóránként, de most már kisebb is az alvásigényem, nem számít, ha kevesebbet alszom, közben imádkozom, gyorsabban telik az idő, észre sem veszem, és megint reggel leszek.

Minden éjjel azt kérem, Istenem, ne engeddd, hogy meghaljon a fiam! Add, hogy még a reggelt érje meg! Csak még egy napot kérek tőled, Istenem. Ne vedd el még tőlem a fiamat. Reggel majd megfőzöm neki a tejbedarát, aztán aludhat tovább, ebédig is akár, könnyű pürét adok neki, könnyebbet, mint a bébiétel, utána is aludhat, ha fölébred, kiviszem a kertbe, vagy ki az utcára, elviszem a játszótérig, ahol kiskorában annyit focizott a fiúkkal, megnézheti még utoljára az ugratót, ahonnan megindultak lefelé a szánkóval, megnézhet mindent, amit akar odakint, sokáig van világos, még mindenre jut idő itt a környéken. Csak még ezt a napot add meg nekünk, Istenem, aztán éjjel majd elbúcsúzom tőle, elengedem hozzád, úgyis feléd tart már régen. De ezt az egy napot még szeretném. Hogy is mondjam... Egy nap egy élet?

Látod, itt ülök, fiam, az ágyad mellett. Harmadik hete éjjel és nappal. Tudom, hogy el akar venni tőlem az Isten, könnyörögtem neki, hogy legalább holnapig hagyjon még itt nekem. Nem akarlak szenvedni látni, de holnapig még szeretnék veled lenni. Nem tudom, utána mi lesz, de holnap elengedlek. Nagyon fog fájni, de látom, hogy mennél már. Nem gyötörlek tovább, amire te vágysz, az többé nincs meg itt a földön neked, talán csak valahol a csillagközi térben vagy a mennyben, nem tudom, hová jut előbb a lelked, miután kiszáll belőled, és földbe kerül a tested.

Látod, úgy vagyok én is, mint a gyerek, aki azt hiszi, holnap még mindent jóvátehet. Esténként ígér, fogadkozik, el is hiszi, hogy úgy lesz minden, ahogyan elképzei, pedig én sajnos már tudom, hogy amit eddig nem tettem meg, azt már holnap sem lehet. De annyit még biztosan tehetek érted, fiam, és meg is teszem, hogy kiviszlek a rétre, ahol a múltkor elgurult a labdád. Megígertem, hogy a föld alól is előkerítem neked. Csak még holnapig ne halj meg.

mese

A HEGY ÉS A CSENEVÉSZ FÁCSKA

Volt egyszer egy hatalmas, kopár hegy. Ó, ez a hegy nagyon büszke volt arra, hogy milyen magas, milyen erős! Őt aztán senki sem tudta megmozdítani. Eső, jégeső, vihar, hóvihar – mit sem árthattak neki.

A hegy egész nap mást sem csinált, csak nézett felfelé a magasba. Nappal a felhőket figyelte az égen. Ha szép idő volt, elnézegette a bárányfelhőket, no meg a sasok röptét, ha ott köröztek a magasban, még nála is magasabban. Aztán a sötét fellegeteket figyelte, ha vihar közeledett. A hegy sohasem félt: tudta, hogy ha elvonul a vihar, ő akkor is épségben marad. Az a néhány makacs kis fűcsomó, ami imitt-amott nőtt az oldalán, nemigen érdekelte.

Egy napon aztán a hegy lábánál, hogy, hogy nem, kinőtt egy fácska.

Csenevész kis fácska volt, vékonyka törzsű, és nagyon lassan növekedett.

A hegy észrevette ugyan, de csak megvetően lepillantott rá, szóra sem méltatta. Mit neki egy ilyen kis satnya fácska! És mit keres itt egyáltalán, egy ilyen hatalmas, óriási hegy mellett, mint amilyen ő?

A fácska olyan kicsike volt, hogy amikor fölfelé próbált nézni, nem látta a hegy csúcsát. Csak az oldalát, meg azt, hogy ez valami nagyon nagy hegy lehet. Igen ám, de a közelben nem volt semmilyen növényzet, állatok sem igen tévedtek errefelé, s a fácska annyira szeretett volna beszélgetni valakivel!

Megszólította hát az óriási hegyet: – Te hatalmas hegy, mondd, mit látsz ott fenn a magasban? Vannak ott fenn madarak?

Ám a hegy úgy tett, mintha nem is hallotta volna a fácska kérdését.

A fácska ekkor azt kérdezte: – Te hatalmas hegy, mondd, mitől nőttél ilyen óriásira?

Ám a hegy erre sem felelt neki. A fácska szép karéjos levelei szomorúan lehajlottak, és a kis fa aznap nem kérdezett semmi mást a hegytől.

Másnap megint megszólította az óriási hegyet.

– Te hatalmas hegy, mondd, jól aludtál?

Ám a hegy nem felelt neki. Csak azt gondolta magában: mi köze ehhez ennek a satnya kis fának?

A fácska ekkor azt kérdezte: – Te hatalmas hegy, mondd, mit álmodtál az éjjel?

Ám a hegy erre sem felelt. Bár kissé elcsodálkozott, hisz ezt még nem kérdezte tőle a világon senki. Igaz is: tőle a világon még semmit sem kérdezett senki!

A fácska még ezt kérdezte: – Te hatalmas hegy, mondd, mikor lesz eső? Tudod, olyan szomjas vagyok, nem tudom, meddig bírom ki víz nélkül...

Ám a hegy nem felelt neki. Pedig látta, hogy magasán az égen sötét felhők gyülekeznek. De azt gondolta magában: méghogy én vigasztaljam meg ezt a satnya kis fácskát?!

A fácska szép karéjos levelei hervadtan konyultak le a szomjúságtól. Ő maga megpróbált ugyan felnézni az égre, hát ha megpillant egy-két esőfelhőt, de még olyan kicsike volt, hogy a hegy oldalától az eget sem látta.

Már alkonyodott, amikor fújni kezdett a szél. És egyre erősebben fújt! Az ég besötétedett, dörögni, villámlani kezdett. A kis fácska nagyon megijedt. Gyöngé kis ágait cibálta a szél, hajladozott a vékony kis törzse. Jaj, mi lesz vele most?

Az eső egyre jobban esett, már szakadt, mintha dézsából öntötték volna.

mese

Kovács Jolánka

A szél hirtelen irányt változtatott, és a kis fácska erőtlen lombja a hegy oldalához csapódott.

Az óriási, kopár hegy, aki szilárdan állt a viharban, megremegett.

– Milyen furcsa érzés... – gondolta, és sírni támadt kedve. – Ó, az a szegény kis fácska... De nem lesz baja... Megvédi az oldalam.

A csenevész kis fa erőtlen hangon kiáltozni kezdett:

– Te hatalmas hegy, mondd, mi történik?! Mi lesz most?!

Ó, úgyse hallja! – gondolta magában kétségbeesetten. – De hiszen, ha hallaná is, úgysem felelne nekem...

Hallotta-e vagy sem, a hatalmas hegy nem felelt. De csak azért nem szólt a kis fácskához, mert tudta, hogy az úgyse hallaná most őt, hiszen még mindig tombolt a vihar.

A kis fa lombjával a hegy oldalához csapódva reszketett, várta, mikor töri ketté vékonyka törzsét a szél.

És egyszer csak csöndesülni kezdett a vihar. Már nem dörgött az ég, nem villámlott, lassan elállt a szél.

Ekkor suttogva megszólalt az óriási hegy:

– Kicsi fácska, megvagy?

Ó, a kis fa alig hitt a fülének.

– Te hatalmas hegy, mondd, te szoltál hozzám? – kérdezte, és megpróbált kiegyenesedni.

– Igen, én – suttogta a hegy.

– Megvagyok! – mondta a kis fácska örömmel. – És te jól vagy?

– Ó, én nem félek a vihartól! – suttogta a hegy. Nem mert hangosan megszólalni, mert sokkal-sokkal erősebb hangja volt, mint a kis fácskának, hát nem akarta megijeszteni. – És te se félj! – tette hozzá. – Látd, milyen jó helyen nőttél ki a földből, éppen az oldalam mellett. Az majd mindig megvéd a vihartól.

– Jaj, de örülök! – mondta a kis fácska. – De olyan fáradt vagyok... Mondd, te hatalmas hegy, odabújhatok az oldaladhoz?

– Hát persze hogy odabújhatsz – suttogta a hegy. – Jó éjszakát.

– Jó éjszakát... – súgta a kis fácska, és lombjával a hegy oldalához bújott. Már amennyire tudott. De ahogy ágacskáival megérintette a hegy oldalát, megnyugodott, s el is aludt nyomban.

Olyan gyorsan elaludt, hogy meg sem érezte a hatalmas hegy remegését.

Pedig a hegy ismét megremegett. És ez olyan jó érzés volt, hogy elsírta magát. Ó, ha valaki látta volna, nem is gondolta volna, hogy sír, hisz könnyei elvegyültek az esővízzel, ami lassan csordogált le hatalmas testéről.

A hegy aztán mély álomba merült. És azt álmodta, hogy süt a nap, és madarak szálldosnak az égen, és azt, hogy a kis fácska nagyra nőtt, és minden nap beszélgettek, és mindketten nagyon boldogok voltak.

Másnap reggel tényleg kisült a nap.

Ébredés

– Jó reggelt! – suttogta a hegy, amikor valahonnan lentről mocorgást érzett az oldalán.

Akkor ébredezett a kicsi fácska.

– Jó reggelt, te hatalmas hegy! – köszöntötte ő is a hegyet.

Ettől kezdve mindennap jókat beszélgettek. A hegy elmesélte a fácskának, milyen is az ég, milyenek a madarak, amelyek a magasban szálldosnak.

Azt is elmondta, hogy még soha életében nem beszélgetett senkivel.

A kis fácska már nagyon örült, hogy éppen itt, óriási barátja mellett nőtt ki a földből.

Még hogy kinőtt! Napról napra növekedett ezután. Vagy huszonöt méter magas, gyönyörű juharfa lett belőle, ágait szép karéjos, zöld, piros és narancssárga levelek díszítették. S hogy a hegygel mi történt, azt maga

sem értette. A makacs kis fűcsomók, melyek eddig imitt-amott hervadoztak rajta, selymes fűtakaróvá nőtték ki magukat, s a fűben árnik, gyopár, tárnics, kőtörőfű, hegyi menta pompázott.

Csoda-e, hogy a kirándulók is megszerették ezt a gyönyörű hegyet? Bizony, gyakran látogatták ezután. Amikor pedig lejöttek a hegyről, a juharfa lombos árnyéka nyújtott nekik igazi pihenést.

esszé

ELIGAZÍTÓ JEGYZET A GION-KISMONOGRÁFIA BEVEZETŐJÉHEZ

Bordás Győző

Az öt éve elhunyt Gerold László (1940–2016) irodalomtörténész és egyetemi tanár volt a nyolcvan éve született Gion Nándor (1941–2002) író legjobb itteni ismerője, s nem véletlen, hogy a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó a népszerű *Tegnap és Ma* című, kortárs magyar írók, költők „munkásságáról mérleget készítő” monográfiatorozatába éppen őt kérte föl a Gion-opus értékelésére. Gerold e munkát a kétezres évek derekán vállalta el, s két éven belül el is készült vele, a 2009-ben megrendezett budapesti Ünnepi Könyvhéten pedig már olvasható is volt a 240 oldalas könyv, amely olyan jeles szerzők közé sorolta Giont, mint a sorozatban addig már megjelent – hogy csak a már nem élőket említsük – Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Sütő András, Nagy László, Esterházy Péter, Pilinszky János, Csoóri Sándor, Eörsi István, Kertész Imre, Kányádi Sándor, Grendel Lajos...

Ma már csak a szerkesztők adhatnának választ arra, miért maradt ki a kötetből Gerold Lászlónak a most itt közölt *Bevezetője*, amit azért is adunk közre (ürügyül szolgáljon mindkettőjük évforduló eseménye), hogy ne maradjon csak a hagyatékban, de még inkább azért, mert az életmű egészére vonatkozó átfogó bemutatására vállalkozott, fontos kérdéseket vetett fel, amelyek jelentősek Gion írói világának, írói módszerének jobb megértéséhez. Itt jegyezzük meg, hogy a monográfia kéziratát, valamint a Gerold-hagyatékban talált vaskos Gion-dossziét a szenttamási Gion Nándor Emlékháznak, azaz Horváth Futó Hargita egyetemi tanárnak, kurátornak ajándékoztuk további megőrzésre és a Gion-kutatások további elősegítése céljából. Maga Futó Hargita írja átfogó, 2012-ben megjelent doktori disszertációjában: „Gerold László ér-

telmezési pozícióját a vajdasági, kisebbségi irodalom és a kortársi, pályatársi kötődés determinálja, munkájában a nemzedéki látószög hangsúlyozódik...”

Itt jegyezzük meg, hogy a budapesti Noran Libro Kiadó 2007-től folyamatosan jeleníti meg Gion Nándor életműsorozatát, amelynek negyedik és ötödik kötetét Gerold László válogatta, szerkesztette, és látta el utószóval. A negyedik kötet Gion elbeszéléseit, novelláit és rövidprózáját tartalmazza, *Műfogsor az égből* címmel látott napvilágot, impozáns, több mint hétszáz oldalon; míg a 2012-ben kiadott *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című kötet naplókat, interjúkat, esszéket és cikkeket közöl.

Gerold László monográfiájával párhuzamosan jelent meg Elek Tibornak a *Gion Nándor írói világa* című, ugyancsak monografikus munkája, majd a hagyaték további ápolását

Kurcz Ádám István vette át, aki a Napkút Kiadónál adta közre *Gion Nándor művei és műhelyitkai* címen terjedelmes tanulmányát, amelyben Füzi László szavaival élve: „Gion életművének belső utalásrendszerét, logikáját, építkezését, így a Gion-próza szoros olvasaton nyugvó, teljesen eredeti értelmezését teremti meg. Rejtett utalásokra világít rá, számos szimbólumot értelmez, parabolák háttérét tárja fel.” Közben ugyanez a szerző folytatta az életmű további publikálását, s megjelent az életmű hatodik köteteként a *Krisztus katonái a Görbe utcából*, prózai és drámai műveket tartalmaz, majd jött a hetedik könyv is, *Keresünk egy jobb hajót* címmel, főként forgatókönyveket és filmváltozatokat tartalmaz. Horváth Futó Hargitával közös válogatásban és szerkesztésben látott napvilágot a Petőfi Irodalmi Múzeummal és a szenttamási emlékházzal közösen a Hang-

Kép-Írás sorozat hetedik köteteként a Gion-könyv, amely a fényképek és a dokumentumok mellett hangzó anyagot is tartalmaz. Ezt követően Futó Hargita tavaly az emlékház kiadásában újabb dokumentumkötetet adott közre a következő címmel: *Szenttamás: Gion Nándor írói világának „fővárosa”*.

Kurcz Ádám István éppen folyóiratunk januári számában jelentette be, miszerint tervezi az életmű 8. kötetét is, amelyben helyet kapnak majd „Gionnak azok a szövegei, amelyek más írókkal, művészekkel és műalkotásokkal való kapcsolatát mutatják be: az ismerősök, a kritikák, az ajánlások, sőt az általa készített fordítások és átdolgozások is”.

Sajnos, sem Gion Nándor, sem monográfiája, Gerold László nem érthette meg, hogy ezeket a már megjelent és a még megjelenésre váró köteteket kézbe is vehessék.

ELŐSZÓ A GION-KISMONOGRÁFIÁHOZ

Gerold László

Az alábbi dolgozat szándék szerint kismonográfia, hogy terjedelem és műfaj tekintetében némileg pontosítsunk, tárgya Gion Nándor (1941–2002) életművének áttekintő, monografikus bemutatása. Ha Gion Nándor opusát az első saját neve alatt megjelent írásától (*Helyzetjelentés*, 1962. november 8.) haláláig (2002. augusztus 27.) számítjuk, akkor az mintegy negyven esztendő teszt ki, de helyesebb talán, ha Gion alkotói életútját nem években, hanem műveiben mérjük. Az első, a válogatott és gyűjteményes köteteket számítva, s mellőzve a második s többedik megjelenéseket, illetve műveinek fordításait. Akkor ez a lazán vett húsz kötetet megtöltő anyag mintegy négyezer könyvoldalt tesz ki, amihez hozzá kell adni a kötetekben nem, de folyóiratokban és lapokban megjelent novellákat, tanulmányokat, kritikákat, publicisztikai írásokat, naplójegyzeteket és interjúkat, illetve sehol meg nem jelent dráma-, film-, hang- és tévéjátékokat, s akkor körülbelül ötezer könyvoldálnyit terjedelemmel kell számolni, melynek monografikus feldolgozását az sem teszi könnyebbé, hogy alapfokon prózaíróról van szó, következésképpen novellákkal és regényekkel kell foglalkoznia annak, aki erre a feladatra vállalkozik. Ezt azonban jelentős mértékben megkönnyíti az a tény, hogy Gion szövegeinek nagyon nagy hányada elérhető, megszerezhető, ez alól némi kivételt a filmforgatókönyvek, hang- és tévéjátékok képeznek, vagyis azok a művek, amelyek Gion Nándor opusában másodlagosak, lévén, hogy ezeket az író, egyedül vagy másokkal közösen, regényekből, novellafüzerekből vagy novellákból adaptálta.

A szövegkorpusz tehát lényegében adott, s a hagyatékban sincs eddig meg nem jelent nagyobb mű, kivéve egy – tudomásom szerint – publikálatlan szöveget, cím nélküli, a szereplők nevéből ítélve történelmi tárgyú hangjátékot, ellenben tartalmaz kéz-, illetve gépiratos kötetkompozíciókat és novellákat, már közölt naplórészleteket, több irodalmi s technikai forgatókönyvet, filmnovellákat és -szinopszisokat, hangjátékokat, néhányat szerb, illetve francia fordításban.

Az életmű szövegeinek elérhetősége azonban nem jelenti eleve az opus problémamentes monografikus feldolgozását is. Erre többféle strukturális lehetőség kínálkozik. Elsősorban a könyvről könyvre való haladás, amit azonban megkérdőjelez, hogy az életmű egyik központi pontját, szövegfennsíkját jelentő regénytrilógia első két kötetét (*Virágos Katona, Rózsaméz*) húsz, illetve huszonöt évvel később követi csak a harmadik és negyedik kötet (*Ez a nap a miénk, Aranyat talált*). S ha betartjuk a megjelenések időpontját, akkor különben, még ha lazán is, összetartozó kötetek távol kerülnek egymástól. De gondot jelenthet az is, hogy Gion egész életművét ugyanazok a motívumok szövik át, illetve hogy regényeinek, novelláinak szereplői többször, több műben is fel-feltűnnek. Nyilván ez utóbbiból, a motívumok és a szereplők ismétlődő előfordulásából adódhatna a motívumok és a szereplők szerinti áttekintés. Bármennyire is vonzóan tűnik azonban a motívum- és szereplőcentrikus áttekintés elkészítése, véleményem szerint erre csak azután kerülhetne sor, ha már elkészült egy hagyományos, lineáris vagy szinte lineárisnak mondható változat. De elképzelhető még néhány változat. Az például,

amit az életműkiadás gondozójának (Füzi László, 2007) tanulmánya sugall, miszerint „Gion Nándor életműve három nagy vonulattól áll: egyrészt a *Virágos Katona* címmel elindított négyrészes regényciklusból, másrészt a *Kárókatona még nem jöttek vissza* és a *Sortűz egy fekete bivalyért* vagy *Az anyagi vigasság* című kötetekkel jellemezhető gyermektörténetekből, amelyek nyilvánvalóan nem gyermektörténetek, hiszen egy közösség életéről, általános emberi értékeiről beszélnek, harmadrészt pedig nem elképzelhető, hanem úgymond kortárs, azaz a mindenkori jelenről beszélő elbeszélésekből, ciklusokból, regényekből.” Követendő feldolgozási elvként ez az önmagában érdekes s többnyire helytálló hármasság sem fogadható el, mert több művet, két regényt (*Kétéltűek a barlangban*, *Testvérem, Joáb*) és két ifjúsági regényt (*Engem nem úgy hívnak*, *Postarablók*) nem lenne egyszerű bármelyik vonulatba sorolni. Mivel jelenleg éppen folyamatban van a Noran Kiadónál az életmű megjelentetése, felmerült bennem annak a gondolata is, hogy az opus monografikus feldolgozása során követem az öt kötetre tervezett vállalkozást, mely szerint az első, 2007-ben megjelent kötet a tetralógia regényeit tartalmazza, a megjelenés előtt álló többi közül a másodikban négy további regény (*Kétéltűek a barlangban*, *Testvérem, Joáb*, *Börtönről álmodom mostanában*, *Izsakhár*) kapna helyet, a harmadikban a négy ifjúsági regény (*Engem nem úgy hívnak*, *Postarablók*, *A kárókatona még nem jöttek vissza*, *Sortűz egy fekete bivalyért*) mellett talán bizonyos fenntartásokkal ebbe a műfajcsoportba sorolható kisregény (*Zongora a fehér kastélyból*), amely eddig csak folyóiratban volt olvasható (Forrás, 2003/4.), illetve rádióban hangzott el (Kossuth rádió, 1996. január 30-ától), valamint Burai J. meg társai által, akik a *Kárókatona*...-nak és a *Sortűzben*...-nek is szereplői, ciklussá szerveződő novelláskötet (*Az anyagi vigasság*) jelenne meg, a negyedik kötet az összegyűjtött elbeszéléseket tartalmazná, beleértve az önálló köteteket (*Ezen az oldalon*, *Olyan, mint ha nyár volna*, *Mint a felszabadítók*, *Mit jelent a tők alsó?*) és kötetekben eddig még nem publikáltakat – szép számmal van belőlük –, míg az ötödik, eddig kevésbé körvonalazott kötetben a naplók, interjúk és egyéb írások, feltehetőleg tanulmányok, kritikák, publicisztika (nyilván óhatatlanul a rádiós műsorokban elhangzott, ma már begyűjthetetlen szövegek nélkül) s talán egyik-másik tévé- vagy hangjáték kapna helyet. Ez a struktúra azonban inkább a kiadói/olvasói igényeknek felel meg, s nem alkalmas az opus monografikus áttekintésére.

A felmerült lehetőségek közül a mellett döntöttem, amely részben követi a kötetek időbeli megjelenését, részben pedig műfajcsoportokba tömörít néhány művet. Az első két kötet (*Kétéltűek a barlangban*, *Testvérem, Joáb*) után megszakítom a megjelenés lineáris menetét, s előbb az elbeszélésfüzérnek nevezett *Ezen az oldalon* című kötet kap egy fejezetnyi figyelmet, majd helyszín és szereplők tekintetében ehhez kötődő *Családi legendárium* – szenttamási saga gyűjtőcím alatt négy regénnyel (*Virágos Katona*, 1973; *Rózsaméz*, 1976; *Ez a nap a miénk*, 1997; *Aranyat talált*, 2002) foglalkozom. A sort, a műfajnál maradvá, további két regénnyel folytatom, a Gion újvidéki kor-

szakát záró *Börtönről álmodom mostanában* (1990) és a pesti korszakát nyitó *Izsakhár* cíművel (é. n.; 1995). A „fel-nőtt”-regények után az ifjúsági regények tömbjében kerül sor nemcsak a hagyományosan idetartozó négy regény (*Engem nem úgy hívnak*, 1970; *Postarablók*, 1972; *A kárókatona még nem jöttek vissza*, 1977; *Sortűz egy fekete bivalyért*, 1982), hanem – immár az életműkiadás elvét követve – *Az anyagi vigasság* (1985) és a *Zongora a fehér kastélyból* (2003) című szövegek bemutatására is. Ezt követően foglalkozom az újvidéki (*Olyan, mint ha nyár volna*, 1974) és a pesti (*Mint a felszabadítók*, 1996; *Mit jelent a tők alsó?*, 2004) novelláskötetekkel, valamint a válogatott novellákat tartalmazó (*Jéghegyen, szalmakalapban*, 1998), csak itt megjelent szövegeivel. Végezetül néhány mondat erejéig a naplóról és az interjúkról írok. A filmforgatókönyvekről, első sorban a megjelent kritikák alapján, továbbá a rádió- és tévéjátékokról az adott első, prózai változat tárgyalásakor kellene szólni, de ettől ezúttal eltekintek, a kézirat kiadásra alkalmas változatában azonban röviden foglalkozni fogok velük. Az életmű áttekintését egy rövid összefoglaló zárja, melyben a Gion-próza legjellegzetesebb jegyeit veszem számba. Ez a mottóként választott tárcával (*Hófalak között*) – amely megítélesem szerint tartalmazza majd a gioni prózaírás több fontos elemét, ismervét – egyúttal mintegy keretbe is zárja az életmű monografikus áttekintését. A dolgozatot a felhasznált munkák bibliográfiája és függeléként a Gion-művek jegyzéke zárja.

A szerzői szövegek mellett a szekunder irodalomnak nevezett tanulmányok és kritikák jelentik azt a korpuszt, amire a dolgozat írásakor támaszkodom. Amint a

szinte teljességre törekvő bibliográfia tanúsítja, a Gion-életmű recepciója gazdag, sok szerző számos tanulmányban, kritikában foglalkozott/foglalkozik az opusszal, az egyes kötetekkel éppúgy, mint összefoglaló módon egy-egy szereplővel vagy motívumvizsgálatként. A hivatkozásokon, idézeteken túl igen tanulságos számba venni a művek és az opus kritikai visszhangját. Annak ellenére, hogy sok írás foglalkozik Gion műveivel, az írások száma nincs arányban a várt, remélt színvonallal. Vajdaságban, ahol Gion itteni korszakának köteteivel rendszeresen foglalkozott a kritika, olyan értő irodalmárok írtak Gion kötetéről, mint Bori Imre, Bányai János, Utasi Csaba, Herceg János, Juhász Erzsébet, Toldi Éva, Benke Erika, addig sajnos Magyarországon elsősorban azok a kritikusok foglalkoztak/nak a Gion-opusszal, akik dicséretesen fontosnak tartották, tartják a határon túli magyar irodalmak szemlélését: Pomogáts Béla, Márkus Béla, Szokolczay Lajos, Görömbei András, Elek Tibor, Varga Lajos Márton, Pécsi Györgyi stb., de akik, megítélesem szerint, nem tartoznak a magyar kritikáírás legszűkebb elitjéhez. Ettől függetlenül mind a vajdasági, mind pedig a magyarországi kritikák, éppen úgy, mint Gion naplójegyzetei és interjúi, kivétel nélkül igen hasznosak és tanulságosak voltak munkámban. Minden szerzőnek, aki Gionról írt, köszönettel tartozom, meg azoknak is, akik érdeklődéssel figyelték az anyaggal való küzdelmemet, és tanácsokkal, fontos információkkal, újabb ismeretekkel segítettek (Ilia Mihály, Füzi László, Bányai János, Utasi Csaba, Árpás Károly és mások).

Munkámat az NKA Igazgatósága alkotói ösztöndíjjal támogatta, amit szintén köszönök.

képzőművészet

LÁTJUK-E MAGUNK TÜKÖR NÉLKÜL?

Úri Szűcs Luca

Miroslav Jovančić *Mirror for a Blind Man* című festményének elemzése az orientalizmus képzőművészeti hagyatékával

Mirror for a Blind Man címmel 2021. október 22-én nyílt meg Miroslav Jovančić önálló kiállítása a Szabadkai Kortárs Galériában. Azonos című, 2021-ben befejezett, nagy méretű képének világa azonban egy kisebb kitérőt tesz Jovančić ars poeticájából. A képet egy észak-afrikai út, egy ott tapasztalt gondolatmenet ihlette, amelyet Jovančić marokkói költő-filozófus barátjának, Mohamed Moksidinek a – szintén *Mirror for a Blind Man* című – verse indított el.

Marokkó páratlan képi világa és színes kultúrája évszázadok óta vonzza az alkotni vágyókat. Jovančić naplószerű festői tevékenysége szinte akarva-akaratlanul követi a modernizmus alkotóinak életútját, melyben képeiken keresztül véljük felfedezni a festői szellem valóját. Egy nagy út megtétele sok nagy festő életrajzában szerepel, ezek az utak pedig transzformatáló erővel hatottak művésztükre. Felmerül a kérdés: elengedhetetlen-e az utazás ahhoz, hogy egy nagy felismeréshez jussunk önmagunkról?

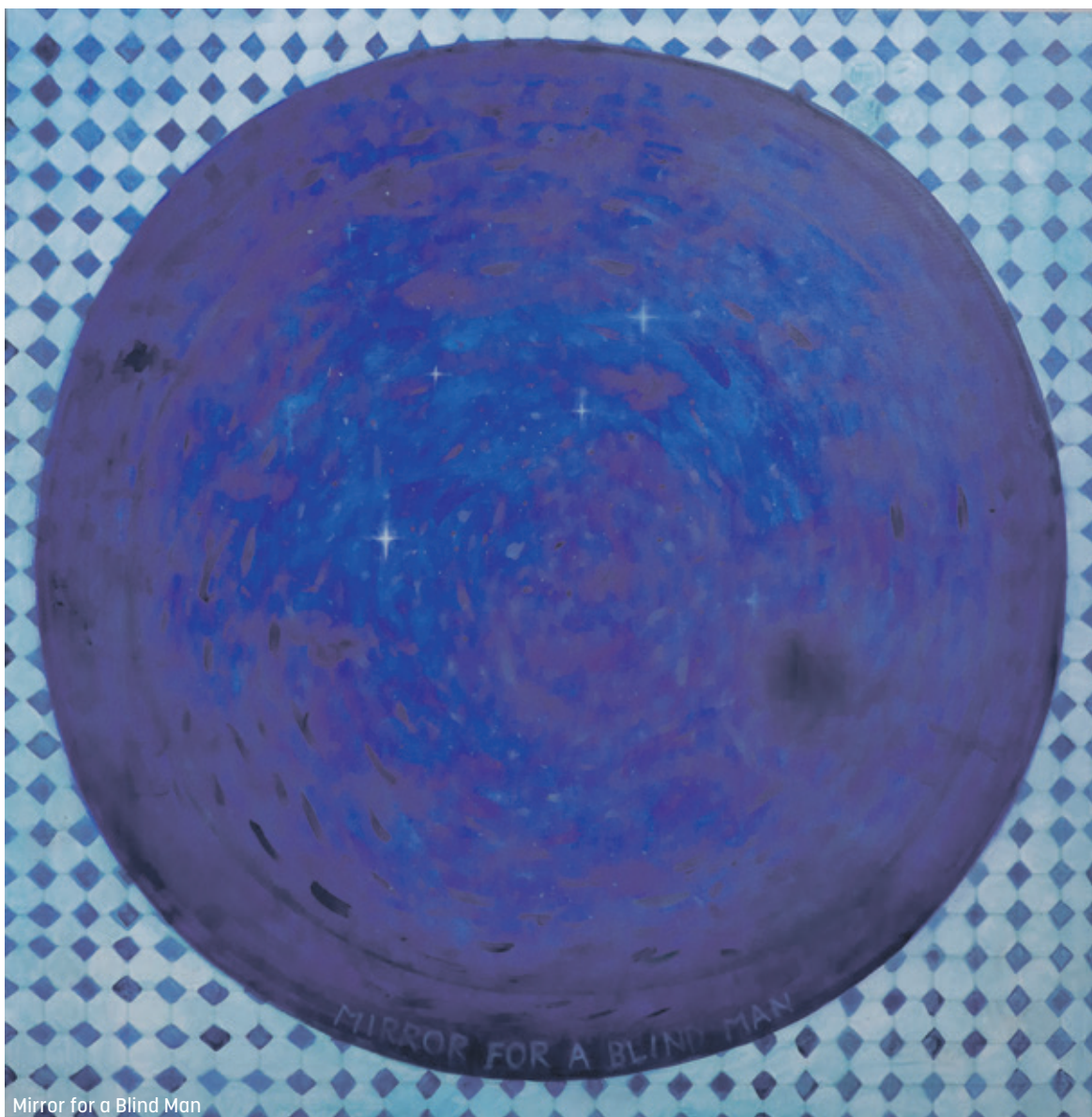
Marokkó azon helyek közé tartozik, melyek egykor az *Oriens* részét képezték, ahonnan megannyi kép ihlete és maga az orientalizmus irányzata is származik. Ennélfogva, amikor egy művész „a Keletre” utazik, szinte önkéntelenül elődeinek nyomát járja.

Az orientalizmus, az *Oriens* társadalmainak és kultúráinak megismerése a festészet világában már a reneszánsz és barokk festők munkásságában is megjelenik, de az irányzat térhódítása a 19. században volt leginkább jellemző. Az *Oriens* inkább egy kulturális térfoglalás egzotikus fogalma volt, mintsem egy térképészeti kifejezés, hiszen az *Oriens* (a továbbiakban: a Kelet) lefedte a mai Törökország, Görögország, a Közel-Kelet és Észak-Afrika területeit is. Az orientalizmus összetett fogalma alapvetően magában foglalja a Kelet kutatását és kultúráinak megismerését, ennél fogva azt a viszonyt is, amit a nyugati ember kialakított a Kelettel szemben. A 18. és 19. századi gyarmati birodalmak csúcspontján közkedve vált az európai művészek és írók számára a „Másik” felfedezése, így keleti útjaik során saját perspektívájuk szerint dokumentálták a látottakat. Ebből a milióból eredt az az esztétikai stílus és téma, amely az európaiak által olyan ünnevelt jeleneteket emelt ki, mint a hárem, a bazar vagy a mecset. Az akkori imperialista nézettől eltérően ma a

művészettörténészek, tudósok és művészek is egyre inkább hangsúlyozzák ennek a hagyatéknek a problematikusságát, hiszen az európai szemmel nézett Kelet „Másságáról” kialakított kép egyoldalú volt, vagyis jelentősen befolyásolta a nyugatiak felsőbbrendűségi érzete, ezzel megerősítve kolonialista identitásukat.

Az orientalizmus egyik legismertebb kritikáját Edward Said (1935–2003) palesztin származású amerikai irodalomkritikus fogalmazta meg, akinek leghíresebb műve, az *Orientalizmus* 1978-ban jelent meg. Said kritikája alapvetően arról szól, hogy az orientalizmus nem a megismerés semleges eszköze, hanem a keleti országok feletti uralomé, azaz nyugati viselkedésminta, intézményesült bánásmód a Kelettel szemben. Mivel a nyugati ember Kelet-fogalma valójában nem is létezik, hiszen több száz kultúra egyvelegéről beszélünk, Said kifejti, hogy a nyugatiak (elsősorban az ábrázolásért felelős művészek és írók) a nyugati közönségnek készült műveikben a sztereotípiák révén homogenizálni akarják, ezáltal passzív szereplővé kívánják tenni a keleti embert, ezzel elősegítve a gyarmatosítás folyamatát. Said felvetéseiben a sztereotípiák létezése bizonyosan igaz, hiszen ezek az előítéletek a világon mindenhol jelen vannak. A tudatlanság minden esetben egységesnek látja azokat a kultúrákat, amelyek tőlük messze vannak, ez nem csak a nyugati ember jellemzője. Said kifejti azt is, hogy a Nyugatnak szüksége van a Keletre ahhoz, hogy valamihez képest meghatározza magát, azaz, hogy kialakuljon az identitása. Ez a felvetés ugyanígy igaz lehet egyéni szinten is: szükségünk van a „Másikra” önmagunk megismeréséhez. Az identitás létrehozása nem feltétlenül történik olyan tág fogalmakkal, mint „Kelet” és „Nyugat”. Tehát az a hozzáállás, bánásmód, amit Said orientalizmusnak nevez, nemcsak a keletiekkel szemben érvényesülhet, hanem mindenhol, ahol emberi érintkezés van.

Az utazás a társadalom egyik leggyakrabban visszatérő és egyik legváltozatosabb témája. Az út megtétele társadalmi és egyéni szinten is nagy és mély átalakuláson ment keresztül, ami végigkíséri az emberi civilizációt. Az utazás pusztá vonzereje átívelte történelmünk idejét, inspirációját a „Másik” felfedezése adta, egyidejűleg önmagunk másként való felfedezésével. A 20. században már egyre inkább jellemzővé válik a képzőművészek lelkiállapotának megismerése egy-egy alkotáson keresztül. Az utazás motivációja már nem feltétlenül a „Másik” kultúrájának pusztá dokumentálása (és azzal együtt elferdítése is), sokkal inkább az

út megtétele alatt végbemenő lelki változások megfigyelése. Ezen a ponton a művészet már nem a világ minden tájáról származó objektív jelenetek és történetek megosztásának eszköze volt, inkább kapu a kreatív nagyok elmé-

jébe és lelkébe. Az impresszionisták és az absztrakt festők ábrázolási eszközeiket az érzelmek és a lélek nagy kérdéseinek megválaszolására használták. A 20. század képzőművészetében olyan alkotók is választottak orientalista

témákat, mint Auguste Renoir, Henri Matisse, Paul Klee, Vasziliy Kandinszkij, August Macke és Oskar Kokoschka. Persze a felsorolt művészek képei is sokszor tükröztek építészeti stílusokat, helyi jeleneteket vagy szoká-

Egyszer a Szaharában aludtam

képzőművészet

sokat, de inkább merültek bele személyes utazásokba, az egyén gondolataiba és érzéseibe, mintsem a világ kollektív látásmódjába.

A *Mirror for a Blind Man* elemzése és értelmezése során kihagyhatatlan ennek a képzőművészeti hagyatéknak a megvizsgálása, hiszen minden ecsetvonásban ott van a művész elődeinek ecsetvonása is.

Jovančić közel 30 éves művészeti pályájának alapja az önmitológia: egy képi világba zárt napló, amely végigkíséri életének eseményeit, gondolatait, lélekváltozásait. A képein megjelenő szimbólumoknak sokszor növényi motívumokat, állatokat és mesébe illő emberi figurákat használ, hogy egy egységes hangulatot, egy pillanatot fogjon meg velük. Művészeti folyama-

ta függ attól az átformáló pillanattól, amikor a tapasztalatból emlék lesz. Ez a körülírhatatlan tudat alatti tér az, amit játszótérének használ, és ez az, amit próbál megragadni legtöbb alkotásán.

A *Mirror for a Blind Man* ezt a teret többszörözi: egyszerre játszódik a kontempláció mezején, és teszi fel számunkra a kozmosz kérdéseit. A nagy méretű vásznat egy szabálytalan kör uralja, óvatos körkörös ecsetvonásokkal megfestve. A jellegzetes marokkói kék csillagokat ölel magába: egy-egy halványan pislálol, mások fényesen ragyognak. A világűr körablakát csempeminta veszi körbe. Ismétlődő, geometrikus minta négyzetekből és rombuszokból. Minden kissé szabálytalan, szabadkézi, nyers. A festmény két fő eleme két kü-

Morocco Dream

lön világot mutat: a csempe a tapasztalat világa, az utazás alatt látottaké, vizuális benyomás. Míg a második elem, a kozmosz ablaka, a kontempláció állapotának emléke: nem egy konkrét csillagkép ábrázolása, hanem az elmélkedés során feltörő kép benyomása. Az egész kompozíció egy elme teljesen szubjektív gondolatmenete, amely a nézőnek szinte alig árul el valamit, mint ha nem is akarna. Ezt a távolságtartást csak egy dolog töri meg: a cím a festménybe írva. Ez fontos, hiszen magyarázatot kapunk arra, hogy ez tükör azoknak, akik nem látják önmaguk valóját, akik átvitt értelemben vakok. Pedig a festményen nincs tükör, és soha nem is volt, mi nem láthatjuk, és azt sem, hogy ebben a bizonyos tükörben mi volt. Jovančić tükre éppen az a pillanat, az a gondolat volt, amiben felismerte önmaga valóját.

A *Mirror for a Blind Man* talán ezért különleges: figurális ábrázolás nélkül összpontosul benne maga a pillanat, amikor magunkba nézünk, és ráébredünk valami mélyebb titokra. Jovančić azt mondta ezzel a munkájával kapcsolatban, hogy azért ragadta meg Mohamed Moksidi versének címe, mert úgy érezte, neki is szüksége van egy ilyen tükörre.

Egy út megtétele talán segíthet ebben, és elődeink lábnyomaiból is olvashatunk közben, de mindnyájunknak a saját tükörünket kell megtalálnunk. Miroslav Jovančićnak pedig addig is megmarad az a több száz tükör, amit közel 30 év alatt alkotott.

¹ Ford.: Tükör egy vak embernek.

miroslav jovančić

1962
Szabadka

Fotó: Molnár Edvárd

Szülvárosában végezte el a közép-fokú zeneiskolát, majd az újvidéki zeneakadémián folytatta tanulmányait. Oklevelet a belgrádi Képzőművészeti és Iparművészeti Főiskolán és az újvidéki Művészeti Akadémia festészeti szakán szerzett, Vladimir Tomić professzor osztályában. 1992-től rajztanárként és az általános iskolások képzőművészeti oktatásával foglalkozó szakmunkatársként dolgozott. 1998 óta a szabadkai Képzőművészeti Találkozó Modern Galéria, ma Szabadkai Kortárs Galéria kurátora. Művészeti tevékenységének meghatározó részét képezi a zene, különféle együttesek hegedűse.

FONTOSABB DÍJAK

- 2012 Pro Urbe díj, Szabadka
- 2009 Nagypáti Kukac Péter-díj
- 2010 A XII. Pávatoll fotó- és filmművészeti fesztivál legjobb filmzenéért járó díja, Boldogasszonyfalva
- 2004 Dr. Bodrogvári Ferenc-díj (Ethnokr együttes)

ÖNÁLLÓ KIÁLLÍTÁSOK

- 2019 Levendula Galéria, Gödöllő
- 2017 Klein House Social Bar and Art Gallery, Szabadka
- 2017 Dobó Tihamér Képtár, Magyarkanizsa
- 2016 Bösze Szalon, Veszprém
- 2015 Művelődési Ház, Kiskunhalas
- 2015 If Caffé, Budapest
- 2011 Torony Galéria, Cres, Horvátország
- 2011 Prodajna galerija, Belgrád
- 2010 Parti Galéria, Pécs
- 2009 Zentai Városi Múzeum - Zenével érkezem
- 2008 Képzőművészeti Találkozó, Szabadka - Zenével érkezem
- 2008 Bash Ház, Szabadka
- 2007 New Castle, Nagy-Britannia
- 2007 Kosztolányi Dezső Gimnázium, Szabadka
- 2004 Tableau Galéria, Újvidék
- 2004 Francor Galéria, Szabadka
- 2003 Caffé Sax, Szabadka - Jazz színekben
- 2001 Laza Kostić Galéria, Zombor
- 2000 Platoneum Képtár, Újvidék
- 1999 Képzőművészeti Találkozó, Szabadka
- 1995 Képzőművészeti Találkozó, Szabadka (Jasmina Jovančić Vidakovičtyal és Szarapka Tiborral)
- 1992 HOL Galéria, Művészeti Akadémia, Újvidék

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Bence Lajos** (1956) író, szerkesztő (Lendva)
- Bolyos Miklós** (1991) zenei szerkesztő (Újvidék)
- Bordás Győző** (1948) író, kritikus (Újvidék)
- Fábián Mónika** (1992) művelődés- és közösségsszervező (Szabadka)
- Fehér Miklós** (1994) író, az Újvidéki Egyetem doktorandusza (Zenta)
- Fekete J. József** (1957) író, kritikus (Zombor)
- Ficsku Pál** (1967) író, szerkesztő (Budapest)
- Gerold László** (1940–2016) irodalom- és színháztörténész, kritikus (Újvidék)
- Havas Judit** irodalomtörténész, előadóművész (Budapest)
- Klamár Zoltán** (1955) néprajzkutató, ny. egyetemi oktató (Magyarkanizsa–Kartal)
- Kovács Jolánka** (1958) író, műfordító (Muzslya)
- Kozma Szabolcs** (2003), a szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium végzős tanulója (Csantavér)
- Léphaft Pál** (1952) karikaturista (Újvidék)
- Mészáros Zoltán** (1969) történész, főlevéltáros (Szabadka)
- Mihályi Katalin** (1961) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
- Molnár Rózsa** (1965) író, lelkipásztori kisegítő (Oroszlámos)
- Patak Márta** (1960) prózaíró, műfordító (Leányfalu)
- Patyerek Réka** (1996) kritikus, tanár (Kishegyes)
- Reisinger János** (1954) irodalomtörténész (Budapest)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Úri Szűcs Luca** (1998) képzőművészeti teoretikus (Szabadka)
- Verebes Ernő** (1962) író, zeneszerző (Zenta)

Lapszámunkat **Miroslav Jovančić** alkotásaival illusztráltuk.

JÉKELY

Jékely Zoltánnak *A marosszentimrei templomban* című versét ismertem meg először, az Egyetemi Színpadon az erdélyi irodalmi estünkön ezt a verset én mondtam. Ha egy estre készülök, még ha az nem is önálló, hanem többen szerepelünk, akkor is elolvasok más verseket a szerkesztett műsor szerzőitől, így Jékelytől is.

A különleges világa hatott rám. *A marosszentimrei templomban* című versének pedig a szikársága, a tárgyilagossága, ugyanakkor a szülőföld iránti mély hite. Nem hosszú vers. Megfogalmazza az örökös hűségét, indíttatását, hiszen édesapja Áprily Lajos volt. Áttelepültek Magyarországra, ahol a középiskolát, egyetemet is végezte, itt kezdett dolgozni az OSZK-ban, a folyóiratokkal foglalkozott, hogy minél kevesebb dolga legyen, és több ideje az írásra. Mindig nosztalgiával gondolt vissza a szülőföldre, nagy hűséggel.

Tudtam, hogy Jancsó Adrienne férje. Én Jancsó Adrienne felfedezettje vagyok, mint Balassi Bálint szavalóköri. Hogy hogyan történt? Surányi Ibolya, a Balassi Bálint Szavalóköri vezetője kötelezett minket arra, hogy részt vegyünk az Egyetemisták Országos Szavalóversenyén. Nyíregyházán rendezték, több campuson történt előválogató után került sor a döntőre. Akkor már túl voltam a bemutatott *Embernek Fia* című önálló estemen, amelyet az Egyetemi Színpadon tarthattam meg. Federico García Lorca *A spanyol csendőrök románca* című versét (Nagy László fordította) mondtam az estemen és a versenyen is; megjegyzem, Nagy László *József Attila!* című versével kerültem be a döntőbe. Jancsó Adrienne volt a zsűri elnöke, megdöb-bentem, hogy engem szólítottak az első helyet kihirdetve. Megnyertem, de az igazság az, hogy osztott első helyet értem el. Jancsó Adrienne később instruktorem, mentorom volt, más Lorca-estre is beajánlott. Szerepeltem vele együtt, ő is nagyon sok Lorca-verset tudott, nagy repertoárja volt. A spanyol balladisztikus világ a magyar balladaköltészethez is közel áll, az érzelmi töltetét, érzelemgazdagságát, drámaiságát tekintve.

Jancsó Adrienne a Frankel Leó utcába is meghívott magához, ahol sokszor Jékely nyitott ajtót. Áprily is abban a négyszobás lakásban lakott haláláig. Amikor én odamentem, Jékely a cselédszobát foglalta el, mert az volt a legszeparáltabb hely. Adrienne az egyik nagyon szép nagyszobában élt, berendezve a tárgyaival, zsákvásonra felrakott féldrágakő ékszereivel, szöttekkel, párnáival. Minden a népi hagyomány, Erdély emléke volt.

Jékely ajtót nyitott, pár szót váltottunk, de nem közvetlenkedett, nem akart barátkozni.

Akkoriban szerkesztettem az Egyetemi Színpadon a *Csak ami elemi, az maradandó* (Rónay Györgytől vett idézet) című, a Nyugat harmadik nemzedékét megidéző estet. Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Csorba Győző, Kálnoky László, Radnóti Miklós, Vas István versei, művei szerepeltek a műsorban, akkoriban leveleztünk. Felkértem, bíztam benne, hogy eljön az estre, vagy elvállalja – szerkesztési elvem szerint –, hogy elmondja az est

végén valamelyik versét. De kedvesen megírta, hogy ő nem szeret szerepelni, nem jelenik meg hivatalos helyeken, az ünnepeket sem szerette. Vas István közölte, az, hogy nem válaszolt, az is válasz, mert a hallgatás is egy válasz. A Radnóti emlékére írt nagy verséből, amely kéttételes volt, én csak a második tételt szerkesztettem bele a műsorba. Ezt zokon vette, és nem akart eljönni. Csorba Győző sem jött el. Ő, azt hiszem, azt gondolta, hogy az övé lesz az egész est. Mint szerkesztő lementem hozzá Pécsre, ott a feleségével kedvesen vendégül láttak... Sajnálom, hogy Csorba Győzőnek nem csináltunk egy önálló estet az Egyetemi Színpadon, mert megérdemelte volna, méltó lett volna a költészetéhez. Weöres Sándor eljött Károlyi Amyval, s az est befejezéseként felolvastak egy-egy verset.

Jékelyvel maradt találkozásszintű a kapcsolat. A kezembe került a novellái közül a *Valencia*, és úgy éreztem egy sugallatra, hogy filmet kellene belőle készíteni. Olyan, mint egy Fellini-világ, szürreális, furcsa idősíkok eltolásával. Gondolkoztam, hogy ki készíthetné el ezt a filmet, kit kellene megkeresni. Huszárik nem élt már, úgy éreztem, hogy Makk Károly meg tudná csinálni.

Találkoztam Zsolival, mert meg akartam osztani vele az ötletemet. Érdekelte a terv. Azt éltem meg a találkozásakor, hogy komolyan vette a lelkesedésemet, meg hogy én a filmtervet jónak látom, s azt is, hogy Makk Károlylyal akarok találkozni.

Odaadta tehát nekem a folyóiratokat, amelyekben megjelent *A halászhalka és a halál* ciklus, hogy ezt is vigyem el a rendezőnek, mert ez is az a jékelys világ, mint a *Valencia*; látomásos, szürreális, álom, valóság keveredése. Az írásokat dedikálta Makk Károlynak, úgy vittem el a megbeszélésre. Makk Károlylyal a Budapest Szálló presszójában ültünk le beszélgetni. Az én szerepem annyi volt, hogy ezt kigondoltam. Makk Károly tudta, hogy ki Jékely, ismerte a novelláit, érdekelte a film ötlete. Annnyira filmszerűen írt, hogy látod magad előtt a sikátort, a lepukkant házat, ahova felmegy, a fiatal prostituáltat, a miliőt, ahova belecsöppent, halod a recsegő-ropogó lemezjátszón a dallamot... Látomásos história, buja is, minden képsor megelevenedik.

Sajnos akkor kezdte Makk az *Egy-másra nézve* című film forgatását, megvoltak a szereplők, a forgatókönyv. Így az ötlet ötlet maradt. Elszállt a pilanat.

Amikor írtam a PhD-mat erről a nemzedékről, Jékelyvel a középpontban, *Valóság és álom határán* címmel, akkor még többet foglalkoztam az *Álomnapló*jával, s vizsgáltam, hogyan is születtek ezek a különös hangulatú versek és novellák. Vallotta, hogy ezek álmokból fogantak. Beszélt is arról, hogy amikor alszik, mindig mellette van egy jegyzetfüzet. Ezt Lator Lászlónál, Lengyel Baláznál is lehetett olvasni a tanulmányköteteikben. Soha nem volt szabad őt felébreszteni. Ami ébredéskor az eszébe jutott, azt leírta, és ezekből az álmokból született a novellái, versei jó része. Az egyik kedven-cem ez a négy soros:

Vesztőhely a világ végén
AZ ÁLDOZAT KILÉTÉT AZ ÁLOM NEM
ÁRULTA EL

A világ végén állt a tönk.
Egy kéz rányomta a fejét.
Félhold bárd villant odafönt –
Örökre csend lett és sötét.
(1975)

Migrénes volt, erős fejfájástól szenvedett, ezért sem volt szabad őt megzavarni. Akik közel álltak hozzá, és meghaltak, Halász Gábor, Szerb Antal, írásaiban megjelennek. A féltettű Szerb Antal lebeg a szobán át, ezek a víziók látomásos költői képekben jelentek meg. A *Valencia* is biztosan több életrajzi motívumot magában hordoz. Ha elolvassuk egy Jékely-novellát, akkor az egész személyiségét érezzük, tudjuk, a belső titokvilágot is. Szeretett horgászni, szerette az unokáit, szeretett az Áprily-völgyben időzni, a *Piszt-ráng-ötöst* hallgatni, *A halál és a lányka* ciklus állt hozzá közel, meg Mozart, Beethoven, Bartók zenéje.

Jékely vonzódott a francia költőkhöz. Édesapja, Áprily Lajos költészetében az erdélyi táj klasszikus költői formákban jelent meg. Jékely vívódott, hogy inkább a francia körhöz vonzódik, hogy szembefordul apjával, nem apja vonalát követi. 1975-ben írta meg tisztelete jeléül az *Apa-váró (Nagy-enyed, 1920)* című versét. Nagyon szerettem ezt a versét, de most olvassuk csak néhány sorát:

Kapuban állva, kisfiu, mezítláb,
piszkál lábujjal százlábut, gilisztát;
hosszan bámul pókhálót, hangyajárást,
hogy könnyebbé bűvölje azt a várast...

És végre csengő, áldott kis-harangszó,
megváltón s meg-megszázaszoroza hangzó,
hogy elfeledkezik minden bajáról!
Mert a Kollégjum kapuja kitarul,

s az utca végén, fölnyesett, nyakigláb
akácok alján ott-terem, akit várt,
és jön-jön, hosszú léptekkel sietve,
hóna alatt száz dolgozat-füzettel.

Apollinaire költészete meghatározó volt számára, valamint a stílus, a világlátás s a naplói, hogy leírja az utazásait, füzetekbe. Később a kutatásaim során, Adrienne-nel való beszélgetések közben derült ki, hogy egy ládában tartotta ezeket a füzeteket, keveredtek, mert hirtelen ötletből vett elő induláskor egyet-egy, és abba írta az úti emlékeit. Ha hivatkozott valamire utazásaikor, bement az adott könyvtárba, és azt kontrollálta. Igazi filosz volt. Erdélybe szívesen járt vissza, az irodalmi élet, az emlékei mindig fontosak maradtak számára... örök érvényű világ volt.

Ha belelapozunk a novellás-, versesköteteibe – Győry János fantasztikus munkát végzett, adott is nekem kötetet, amit Jékely halála után a hátrahagyott írásokból rendezett, szerkesztett –, a korai verseiben is az hatott rám, hogy olyan pontossággal írt magáról:

Néha úgy érzem, hogy Jékely Zoltán,
Jékely Zoltán nem is én vagyok:
Ő csak fortélyos szerkezet, amellyel
A jelent nézi egy halott.
(1935)

Havas Judit

Vagy a jövőnkéről szólva:

Új évezred felé

Mi kétezerben nem élünk, szegénykém,
az új évezred nem lel itt bennünket;
fekszünk a mélyben, s az ég régi kékjén
fenn, fenn különös új gépek keringnek.
Lebontották a házat, hol születünk,
– mint a Tabánt. Agyunk, székünk elégett.
Sok könyvünk méltatlan kezekben eltűnt –
s hová lettek alakunkról a képek?
Az úton új cipők nyikorognak,
más ruhában más lányok lengedeznek.
Mint lelke eldugott öreg boroknak:
az álmunk egyre sűrűbb, édesebb lesz.
Tovább lóbálja felettünk az égen
az idő a napot, e lassú ingát,
s úgy alszunk már, mint földünk más felében
a kőbepólyált, hosszucsontu inkák.
(1935)

Döbbenetesen modern hangja hatott rám.

Amikor dolgozott, amikor valamire készült, akkor arra koncentrált, amint a fotóin is jól látható az elmélyült, inkább befelé figyelő arc minden rezdülése. Zsoli szerette a szép nőket, a verseiből is kiolvashatjuk a rajongó, Szent György napján született (1913. április 24.) hódoló finom gesztusait; de Zsoli temetése után, amikor Adrienne bevonult a kórházba, hogy ott hozzák őt rendbe, kérte, látogassam meg; azt mesélte nekem, hogy Zsoli azt mondta neki halála (1982. március 20.) előtt: Te voltál az igazi asszony!

Álmomban monda
J. A. MŰVÉSZNŐ VALLOMÁSA

„Ha por vagyok, hát por: de robbanó!
Nem tűnök el a földről, mint a hó.
Elvisznek autóval, elvisznek vonattal,
el engem aranynak, el engem ezüstnek,
égbeható lángnak, földönfutó füstnek,
visznek a férfiaknak és a nőknek,
termékenyítsem, gazdagítsam őket.”
(1941)

Mindig délelőtt írt, néha délután is, aztán kóborolt. Nagy összejöveteleket is tartottak a lakásán. Adrienne mesélte, hogy amikor ő elutazott, és visszajött valamelyik előadóestje után, mindig megvárta, hogy világos van-e fönt, nem csatlakozott a társasághoz, tiszteletben tartotta Zsoli magánéletét.

Híres történet, hogy Tamási Áron rájuk bízott valami bort, amit ők megittak, és vízzel töltötték föl a demizsont. S mikor hallottam ezt a legendás történetet: Kormos úgy tréfálta meg Jékelyt, hogy a *Fehér virág* című versét francia fordításban odaadta neki, és megkérte, hogy fordítsa le magyarra. Aztán előadták, hogy egy másik költő is lefordította ezt a verset, és odaadták neki az eredetit, Kormos István *Fehér virág* című versét... Jékely mit sem sejtett a turpisságról: nem könnyen, de elismerte, hogy az jobb, mint az övé. Csak ezután vallották be a tréfát.

Hallatlan befelé forduló férfi, aki a megjelenésével, személyiségével hatott. Kicsit szarkasztikus, csippenős humorú személyisége, beszédstílusa lenyűgözött, amikor találkoztunk s beszélgettünk.

Érdekes, hogy Kölcsey számára a *Himnusz* egyáltalán nem volt jelentős költemény, a *Vanitatum vanitast* tartotta annak. Jékely is... Voltak nagy versei, amelyeket ő nem tartott annak. Szigorú volt saját magához.

Alapműnek gondolom *A Missa pro pauperibus hallgatása* közben versét:

...Halálom után
a koponyám
gurítsátok ide messziről,
a világ túlsó végéről,
hadd visszhangozzék benne ez a
mennyei muzsika,
s az imádság szava
a betegekért s a szegényekért,
s mitől most szinte szétveti a gond:
szegény magyarokért,
kiknek sosem volt ily szép templomuk,
s ha lett volna, sem állna ma –

Nekik köszönheted, finom világ,
ezt a muzsikáló csodát,
nekik, akik rongyos zászlók alatt
csontjaikból raktak védőfalat,
vérük sarából vályog-sáncokat.

Tudd meg, te Szerecsen Király,
ki állsz anyám szentelt gyertyáinál,
lángjuk nem csak érette ég,
de minden halottaimért,
Balassiért és Zrínyiért,
Bethlen Miklósért és Petőfiért,
s a földért, mely nevelte őket,
s kínált végtére magán- vagy tömegsírt,
és hányszor megdúlt temetőket!...
(Bécs, Stefansdom, 1964. augusztus 12.)

Nem volt ünnepelt költő életében. Kenyeres Zoltán azt mondta *A valóság és álom határán – Jékely Zoltánról* című kötetem bemutatójakor (amelynek szerkesztője a kiváló Hegedős Mária volt, s a Hungarovox adta ki), hogy Jékely pechje az volt, hogy Weöressel egy évben született (mindketten 1913-ban). Jóban voltak, figyeltek egymásra, leveleztek, de Weöres mindig nagyobb publicitást kapott. Jékely nem tartozott a nagy kánonhoz. Tandori Dezső fedezte fel újra őt!

Alkalmam volt a Petőfi Irodalmi Múzeumban Jékely-kamaratárlatot csinálni. Nagy segítség volt, hogy bekukkanthattam egyszer a szobájába, láttam, hogy szerette és őrizte az utazásain szerzett tárgyakat. A kéziratai szöggel voltak átszúrva, köveket őrzött. Imitáltam a látottakat...

De igazán azért volt szép, mert Katulic László, aki képzőművész is, a versmotívumokból – én választottam ki az irodalmi anyagot – a sárkánymotívumot, Szent Györgyöt, a dárdáját is gipszbe öntötte más versmotívumokkal együtt. Jékely festményeiből, a relikviákból, székekből, íróasztalból, fontos tárgyak elrendezésével, a gramofonjával, lemezeivel egy szentélyt varázsoltunk Jékely emlékére.

Örülök, hogy volt olyan pillanat az életemben, amikor az ő légkörében, az aurájában lehettem, hogy egy-egy apróság, ami hasonló, akár gyűjtési szenvedélyben, zenei világban, az rokonlelkűséget mutatott – a barátainak akár rókatáncot is bemutató zárkózott költővel.

Bevallom, a Sárkányt ábrázoló kis gipszképet hazahoztam emlékebe, amikor elbúcsúztam a múzeumtól.

PETŐFI KÖLTŐI ÖRÖKSÉGE

Bem apó

Ahogy Teleki Sándorban egyetlen arisztokrata barátját becsülhette, úgy vált életének – Arany János mellett – legnagyobb barátságává a lengyel Jozef Bemhez fűződő kapcsolata. A lengyel arisztokrata és királpárti Bem Józsefet talán ezért is mondta Bem apónak a köztársaságpárti Petőfi.

Bem 54. évét taposta, amikor a 26 éves Petőfit megismerhette, s azután a legszorosabb barátságot tarthatták fenn egymás között. Bem „mon fils”-nek, vagyis „fiam”-nak nevezte a költőt, aki alá lovat adott, mintegy szárnysegédjévé és félig-meddig illegálisan őrnagyává is kinevezte. 1849 januárjában, amikor megismerték egymást, alig gondolhatta valaki, hogy ez év július végén Petőfi már az eltűntek, 1850 decemberében pedig maga Bem apó is a halottak sorában lesz, a szíriai Aleppóban járvány áldozataként.

A lengyelországi Tarnóban 1794-ben született Bem kalandos életutat tudhatott háta mögött, amikor magyar földre érkezett. 18 évesen Napóleon oldalán harcolt Borogynónál, részt vett a lengyel felkelésben, Miczkiewiczcsel, Chopinnel megjárta az akkori lengyel emigráció párizsi főhadiszállásának stációját, ahol beleszippantott a liberális-republikánus eszmékbe is. Magyarországra úgy vetődött 1848 őszén, hogy lengyel–horvát katonasereget jött toborozni, kapcsolatot keresve az október 6-án harmadjára is fölkelt bécsi forradalmárokkal, így terelődött rá Kossuth figyelme a pákozdi és a schwechati csata után. Nem tudni, miért, Kossuth egyszeriben a magyar seregek fővezérének hívta el, Bem azonban jó érzékkel utasította vissza a megtisztelő ajánlatot. Láthatlanul is jól érzékelte a magyar fővezérek közötti feszültségeket, nem szeretett volna idegenként ilyen helyzetbe kerülni kellő országismeret híján. Megelégedett azzal, hogy jóval kisebb területen legyen a maga ura, s itt a legnehezebb harcterületet, Erdélyt választotta, melynek déli részén már orosz csapatok táboroztak, északi részéről a tavasz során bekövetkezett a cári csapatok lavinaszerű betörése, nyugatról pedig az osztrák csapatok előrehaladása. Senki sem irigyelhette Bemet az erdélyi főparancsnokságért. A maga ízlésének pedig inkább megfelelt a nem szóval, hanem tettel való bizonyítás. Ahogy jövőendő barátja már 1847 eleji nagy versében kijelentette:

Ha férfi vagy, légy férfi,
S ne szád hirdesse ezt,
Minden Demosthenesnél
Szebben beszél a tett.
Építs vagy ronts, mint a vihar,
S hallgass, ha műved kész,
Mint a vihar, ha megtevé
Munkáját, elenyész.

Vízről álmodom

Reisinger János

A parndorfi kisiklás után alig két hónappal, 1848 decemberében vette kézbe Bem apó az erdélyi hadsereg ügyét. Elriasztó állapotokkal találkozott. Alig néhány hét alatt kellett rendet teremtenie, életbe léptetni egy megfelelő katonai fegyelmet, megzabolázni a rekvirálást, az erőszaktételt. Nemcsak az egyre fenyegetőbbben felvonuló külső ellenséget feltartania, hanem hol tárgyalnia, hol küzdenie a belülről támadó román és szász szabadcsapatok ellen, amelyek közül az előbbieket pópáik is bujtogatták, és amelyek valószínűsége népvézerekkel próbáltak érvényt szerezni hasonló szabadságvágyuknak, mint amellyel a magyarok küzdöttek a Habsburgok ellen. Bemről egyöntetű vélemény, hogy sikereit annak köszönhette, hogy katonái közé vegyülő, csatáit maga vezető, a legvégsőkig áldozatkész vezéregénység volt, aki tehát nem csupán parancsokat osztogatott, hanem maga is kivette részét a harcból, bár gyakran öletszerűen mozgatta hadait, és meggondolatlanul csapott le területekre, mint azt egyik legnagyobb fiaskója, szebeni veresége is tanúsítja. Többször vélték katonái halottnak, egyszer a mocsárból húzták ki, ahová egyik vesztes csatája után menekült. Petőfi hét csatában vett részt, Bem rögtön láthatta, hogy ez a cingár magyar költő nem az az izmos, derék huszáregény, mint ahogy a számára egész pályafutása során legtöbbször jelentő erdélyi székely harcosok. Bem magyarul keveset értett, Petőfivel németül vagy franciául beszélt, néhány versét viszont lefordíttatta a maga számára, és ezek ismerete újabb és mélyebb bizalmat ébresztett a költő iránt. Jó szemmel vette észre, hogy Petőfi az ő számára nem a csatákban nélkülözhetetlen, hanem költeményei gyűjtő hatásával és futárszolgálatával, amelyre több ízben is felkérte. Petőfi *Csatadalát*, ahogy tehette, rögtön katonái kezébe adta (nem bíbelődve annyit a kinyomtatással és a vele kapcsolatos, hónapokra menő adminisztrációval, mint a magyar intézmények), említett futárszolgálatára Erdélyből Debrecenbe vagy Pestre mindig igényt tartott, előléptette, kitüntetésben is részesítette. Kapcsolatuk végül is néhány hónapra korlátozódott, a világosi fegyverletétel után nem sokkal Bem is török felségterületre menekült Kossuthtal és más katonai vezetőkkel együtt. Kiadatásuk megtagadásának feltétele az volt a törökök részéről, hogy vegyék fel a muzulmán hitet. Bemnek ez nem esett nehezére. Miután tetemeit hazaszállították, lengyel földben így nem nyugodhatott, ezért emelték szarkofágját a magasba.

Petőfinek három róla szóló verse *Négy nap dörgött az ágyú...*, *Az erdélyi hadsereg* és a *Vajdahunyadon*.

Hadd álljon itt azonban befejezésül egyik prózában megörökített beszélgetése Bem apóval, mely szintén sokatmondó: „*Azt nem tudom, mi a félelem és csüggedés*” – *Petőfi beszélgetése Bem apóval*

- Kit tart ön a legnagyobb katonának?
- Napóleon. Nem szeretem egy cseppet sem, de a legnagyobb embernek tartom. Mások csak egyben-másban voltak nagyok, ő mindenben; ahova csak kezét tette, nyomot hagyott örök időkre.
- Nekem kedves hősöm Hannibál.
- Áh, (kalapját megbillenti) nagy ember volt, igen nagy ember; de, amint a közvélemény mondja róla, nem tudott szerencséjével élni, s ez nagy hiány. A cannaei csata után én egyenest Rómának mentem volna s azt tönkretettem volna egy csapással! ...de nagy ember volt, s az alpeseken átmenetnek nem kivitele, hanem magában ennek gondolata is a nagy emberek legnagyobbjai közé sorozza őt. A terv nagysága a lélek nagyságának mértéke, ez önmagáé; a kivitel már kettejüké: övé s a szerencséé.
- Hannibálról szólván, tudja (ön), kit tartok én hozzá oly hasonlónak, amennyire csak hasonlíthat két ember egymáshoz?
- Nos?
- Önt, tábornok úr.
- Tudja isten, ennyit nem igénylek. Én csak egyet tudok, vagyis nem tudok; azt nem tudom, mi a félelem és csüggedés.
- Ez a fő, Hannibál is ezt a kettőt nem tudta.
- Az igaz, hogy ez nem mindennapi dolog. Nem dicsekvésből mondom, mert nem az én érdemem, hanem az Isten ajándéka.

1849. február–július közt

regény

DECEMBER

– Miért van ilyen sötét?
– Mert december van.
– És decemberben mindig hamar sötétedik?
– Igen.

Lindgren maga elé tekintett. Kék szemeivel végigpásztázta a hófödte tájat, alaposan szemügyre vette az apró pelyhek lassan hulló áradatát, az előttük elterülő domb minden részletét, s végül az égre is felnézett. Még látni lehetett a felhőket, melyek fátyolos abroszként terültek el a csillagok alatt.

Nem kellene sötétnek lennie. Még látom a felhőket – gondolta magában.

– Mondd csak, Agaton, decemberben mindenhol sötét van?

– Ó, ne legyél már ilyen buta. Van, ahol decemberben nyár van. Ott most világos van.

– Szóval, akkor nem is azért van sötét, mert december van, hanem mert tél van?

Agaton sóhajtott egyet. Amióta magukra maradtak öccsével, mindent megadott neki. Lindgren túl sokat jelentett számára, ezért magától értetődő volt, hogy átveszi az apa szerepét, és ő öltöztette, etette-itatta, sőt, legjobb tudása szerint nevelte testvérét. Most kicsit magába is fordult, elgondolkozott. Végül arra lett figyelmes, hogy öccse a jobbán rángatja elhasznált szürke pulóverét. Szeretett volna választ kapni a kérdésére. Egyszer még jó lesz ez a felső Lindgrennek is, meg kell őriznem ezt a pulóvert.

– Na látod. Még a végén lesz belőled valami. Igen, nálunk most azért van ilyen sötét, mert tél van, és az északi féltekén élünk. Körülbelül novembertől februárig ilyen hidegebb lesz az időjárás, aztán fokozatosan felmelegedik.

– Egész addig sötét lesz? – kérdezte bágyadtan Lindgren.

– Hát, az év első és utolsó hónapja a legkritikusabb ilyen szempontból. A november és a február már valamivel jobb.

– Nem szeretem a sötétet. Ilyenkor nincsenek körülöttünk emberek, és félek.

Agaton elnevette magát, majd türelmesen és érthetően válaszolt öccsének.

– Talán Ausztráliába kellene mennünk. Ott most nyár van, és jó melegben várják a Mikulást.

– Hol van ez az Auszlabia?

– Ausztrália. Messze. A déli féltekén.

– Egyszer elmegyünk oda, Agaton?

– Igen, Lindgren. Megígérem, hogy egyszer elmegyünk Ausztráliába. Mindketten.

– Rendben.

Lindgren elhallgatott, és magára húzta lyukacsos barna takaróját. Már nagyon várta a holnapot, hiszen holnap vasárnap lesz. Vasárnap mindig finom és meleg ételt kapnak a szállóban. Emellett pedig délben mindenki körülöttük nyüzsgött, ami különö-

sen ínyére volt. Szeretett emberek között lenni, mert úgy érezte, hogy akkor nincs egyedül. Nem is értette, hogyan mondhatta valamelyik öreg azt, hogy hiába ez a sok ismerős, ő egyszerűen magányos. Az ember nem lehet magányos, ha állandóan körülveszik a kortársai.

– Agaton?

– Igen, Lindgren?

– Csak azt akartam mondani, hogy nagyon örülök, hogy ilyen okos bátyám van, mint te. Soha nem cserélnék le.

– Köszönöm, Lindgren. Ez nagyon jólesik. Na de most tényleg alvás! Holnapra kipihent bendővel kell az ebédhez ülnöd. Van egy olyan érzésem, hogy igazi ingyencsés lesz a holnapi menü.

– Rendben. Szeretlek, Agaton.

– Én is szeretlek, Lindgren.

•

Agaton még egy fél órát kistestvére mellett töltött, majd amilyen csendben csak tudott, felkelt, és magára öltötte a vastag télikabátját. Az ágya alól előhúzta a pacskert, és beleillesztette mindkét lábfejét a papucsba. Nagyon vigyázott a holmijukra, hiszen tudta, hogy Lindgren is ezeket a ruhákat és lábbeliket fogja hordani. Esténként ezért nem is használta a béléses bakancsát. Ilyenkor úgyis csak a kötelező takarítómunkáját végezte, ahhoz pedig bőven elég volt két pár zokni és a papucs. Nesztelenül ki-osont a szobából. A gyéren megvilágított folyosó végén már várta őt a recepció.

– Elaludt? – kérdezte tőle mosolyogva a házineni.

– El.

– Tudod a munkád. Veszed a vödört és a felmosórongyot, majd szépen feltakarítasz. Azután...

– Azután megvárom, míg felszárad, majd megismétlem az egészet. Végezetül a pult mögött is felmosok, majd kiviszem a szemetet, és új zacskót teszek a kukára. Tudom, Margaret néni.

Az idős hölgy újra elmosolyodott, majd lassú léptekkel elhagyta az épületet, és visszament a saját kis lakosztályába.

Agaton rögtön nekifogott az elintéznivalóknak. Már rutinszerűen ment. Amióta Apa és Anya autóbalesetet szenvedtek, igazán gyorsan megtanult mindent. Elvégre is, már 14 éves volt, és neki kellett eltartania az öccsét. A távoli rokonokkal soha nem volt felhőtlen a viszonyuk, ezért nem is tartották velük a kapcsolatot. Mindketten a szociális szállóba kerültek. Az állam támogatta ezt a helyet, cserébe a felnőttek közmunkát végeztek a városban. Agaton és Lindgren viszont még túl fiatalok voltak, ezért őket nem küldhették ki a terepre. Agaton nagyon hálás volt tehát Margaret néninek, amikor felkínálta neki a takarítói munkát, hiszen így havi 90 eurót kereshetett, ami pont elégne bizonyult ahhoz, hogy a

legszükségesebb dolgokat megvegyék maguknak. Cserébe Agaton a legjobb tudása szerint rendben tartotta a kis étkezdét, és ebédkor segített szétosztani a fejadagokat a rászorulóknak. Olykor-olykor, ha nagyon szorgalmasan intézkedett, plusz 10 eurót is kapott. Megpróbált gazdálkodni a pénzzel, de soha nem tudott ellenállni az édességeknek, ezért ilyenkor rendre meglepte öccsét s jómagát egy-egy szelet csokival.

Belemártotta a vadiúj felmosórongyot a habos vízbe, erős kezeivel kicsavarta belőle a vizet, majd folytatta a takarítást. Ugyan magának nem szerette beismerni, de kedvére való volt a munka, hiszen így ő is felnőttnek érezhette magát. Ő volt, aki egyben tartotta az egész helyet. Nélküle itt bizony senki nem enne olyan jóízűeket vasárnaponként. Apro-pó, vasárnap. Agaton – öccsével egyetemben – imádta a vasárnapot, bár korántsem ugyanazon ok miatt. Vasárnap este nem kellett dolgoznia, ezért magára is tudott fordítani egy kis időt. Hosszú sétákat tett az épületben, pihent, amikor tudott, és folyton kileste, hogy mi lesz a következő heti menü. Ezért is tudta, hogy holnap Lindgren nagyon fog örülni, amikor leül a saját kis asztalukhoz, hogy elfogyasszák az étküket.

Lassan a pult mögé ért, csíkonként, vízszintes mozdulatokkal haladt, a sarkokra is ügyelve. Az előtér már felszáradt, a pulthe-lység mögött még meg kell majd ismételnie alapos munkáját. Kezdetben megvárta, míg ezen a kis területen is át kellett mennie másodsorú ronggyal, de azóta már megtanulta, hogy pont annyi ideje van, hogy levigye a szemetet, és a szertárból hozzon egy új, fekete zacskót. Most is ezt tette, s mire visszaért, már fel is száradt. Gyors mozdulatokkal elvégezte a maradék munkát, majd kiöntötte a vödörből a vizet, visszavitte a helyére, s békésen leült az ebédlőben. Ugyan már lassan a tizenkettes számhoz közeledett az óra kismutatója, Agaton egy cseppent sem érezte magát fáradtnak. Kínézett az ablakon. Itt-ott még látott égő lámpákat, de a legtöbb helyen már rég lekapcsolták a villanyokat, az emberek pedig nyugovóra tértek. Agaton gyakran eljátszott a gondolattal, hogy vajon mit csinálnak ilyen későn a felnőttek, amihez feltétlenül szükséges a világosság. Amint azt is gyakran elképzelte, hogy a felnőttek betakarják gyerekeiket, még egy utolsó jóéjt-puszt adnak a homlokukra, amit annyira utálnak, s elkészítik az iskolások holnapi reggelijét.

Agaton közel húsz percig ült néma csendben az ebédlő halljában, majd belépett a pult mögé, és a kasszából villámgyors mozdulattal kivett egy hideg fém pénzt. Gyakran elkövette ezt a kis csínyt, de nem volt lelkiismeret-furdalása emiatt. Ő csak egy kis esti

uzsonnát akart magának. Annyiszor tartotta már a kezében ezeket az érméket, hogy tapintásra meg tudta mondani, mekkora érték van összeszorítva a tenyerében. Ezúttal egy kéteuróst lopott el. Csoszogva kilépett az utcára. Teljesen kihalt volt az egész környék, egyetlen helyről lehetett hallani halkán kiszűrődő zenét. Az éjjel-nappali bolt alig húsz méterre helyezkedett el állandó lakhelyük-től. Agaton, ügyelve arra, hogy ne ázzon át a papucs, óvatos léptekkel megindult a kopott, pirosas színű üzlet felé. Amikor belépett, az eladó lelkesen köszöntötte.

– Szia, Agaton! Már vártalak! Most milyen csokit kérsz?

– Jó estét! Még nem tudom, egy kicsit nézelődöm, mielőtt választok.

– Rendben, csak nyugodtan – válaszolta a magas, cingár férfi.

Agaton körülnézett a kis boltban, lassanként elment a polcok előtt. Nagyon jól tudta, hogy 2 euróból nem telik majd sok mindenre, de mérlegelni szerette volna a lehetőségeit. Gondolkodott azon, hogy vesz egy kis csipszet, csak a változatosság kedvéért. Végül mégis a tábla csoki mellett döntött, mert ez volt a kedvence, és még emlékeztette arra az időre, amikor Anya is itt volt velük.

– A szokásos – mondta derűsen az eladó.

Agaton belenézett az eladó fekete szemébe, majd tekintete a szemöldökén lévő pirszingre tévedt. Fura egy alak – gondolta magában.

– Igen, ez a kedvencem. De azt hiszem, ezt már tudod.

– Hát persze. Az ember gyorsan megismeri mások szokásait. 1,49 lesz.

– Tessék.

Agaton elvette a visszajárót, és elköszönt. Ekkor egy cuppanó hangot hallott, ami igencsak felkeltette az érdeklődését. De amikor hátránézett, csak egy kis üveget látott a pirszinges alak mellett.

– Az sör? – kérdezte kissé elpirulva Agaton.

– Jah... Nekem meg ez a kedvencem. Kérsz?

– 50 cent elég rá?

– Ingyen adom, de csak egy kortyot. És ezentúl hívj Hilmar-nak. Alig vagyok idősebb nálad.

Fehér Miklós

Agaton könnyen megítélte az emberek életkorát, ezért azt is jól megtippelte, hogy Hilmar éppen-hogy betöltötte a tizenkilencedik életévét. Ráadásul szinte egyforma magasak voltak, köszönhetően apjától örökölt génjeinek. Beletúrt dús barna hajába, majd az üveg után nyúlt. Tényleg csak egy kortyot ivott, nem is szándékozott többet. Hilmar kinevette.

– Nem ízlik?

– Ez valami borzalom. Miért isszák ezt az emberek?

– Hogy felejtselek.

– Én soha nem szeretnék elfelejteni semmit, így is van egy csomó dolog, amit jobb, ha megjegyzek.

– Tudod, Agaton...

– Igen... Hilmar? – nyögte ki nagy nehezen az eladó nevét.

– Semmi. Csak néha nem úgy alakulnak a dolgaink, ahogy azt szeretnénk. Ilyenkor, hidd el, nagyon is jólesik legurítani egy-két sört. Néha még be is rúgok.

– Tudom, mire gondolsz. De a sör nem old meg semmit.

Hilmar még utánanézett az éretlen felnőttnek, végül egy hűzésre megitta a maradék alkoholt. Aztán felbontotta a következő dobozt.

Agaton a hazaúton végig a szájában kevergő ízt próbálta valahogy eltüntetni. Köpködött, havat tömött magába, de semmi sem segített.

Alaposan fogat kell mosnom. És soha többé nem iszom abból a kotyvalékból – ezek a gondolatok szállingóztak az agyában. Titokban viszont tetszett neki ez a keserű íz, Apától is számtalanszor látta, amint az üveg után nyúl.

Hajnali egy óra lett, mire mindennel végzett, letusolt, megtisztította a körmeit, és a szárítóra helyezte a zoknijait. Aztán csendben visszalopózott a szobába, ahol az emeletes ágyon öccse békésen szundított. Agaton az alsó ágyat bérelte ki magának, mert félt a magasban. Ennyit igazán meglehet érte Lindgren. Betakarózott, majd halkán elkezdett zokogni. Reggel hat órákor már újra kelnie kell.

Nem tudom, meddig bírom még. Hiányoznak a szüleim. Lindgrennek nem szabad gyengének látnia.

Részlet a készülő kisregényből.

AHOL A PORTÉKA GAZDÁT CSERÉL

Fábián Mónika

Silling Léda: *Vajdasági vásárok és vásározók*. Forum Könyvkiadó, 2020

A kupuszinai származású Silling Léda néprajzkutató, kulturális antropológus egy hétköznapi tünő, de talán mély-
ségekben nem igazán ismert témával foglalkozik a kötetben: vajdasági vásárokkal és vásározókkal. Bár testközelből megtapasztalhatjuk a kutatott jelenséget és szereplőit az év bizonyos időszakában, olyan összefüggéseket ismerhetünk meg a monográfiának köszönhetően, amelyekre általánosságban nem is gondolunk. Vajon honnan eredeztethető a vajdasági vásárok története? Miért épp ez a téma keltette fel a kutató érdeklődését? Miként változott a vásárok felépítése, rendszeressége, és miként változhatott a vásározók magatartása? Kik alkotják a vásározók közösségét? Milyen funkciókat tölthet be egy-egy vásár az adott település, lakóközösség életében? És megannyi izgalmas kérdés, amelyeknek megválaszolására ad lehetőséget a szerző *Vajdasági vásárok és vásározók* című néprajzi monográfiája.

A Nyugat-Bácskában található Kupuszinán a létforma egyik meghatározó eleme volt sokáig a piacozás. A szerző számára akkor vált érdekessé a téma, amikor már nem élt a faluban. Már gimnazistaként testközelből látta azt, mit is jelent a faluközösség

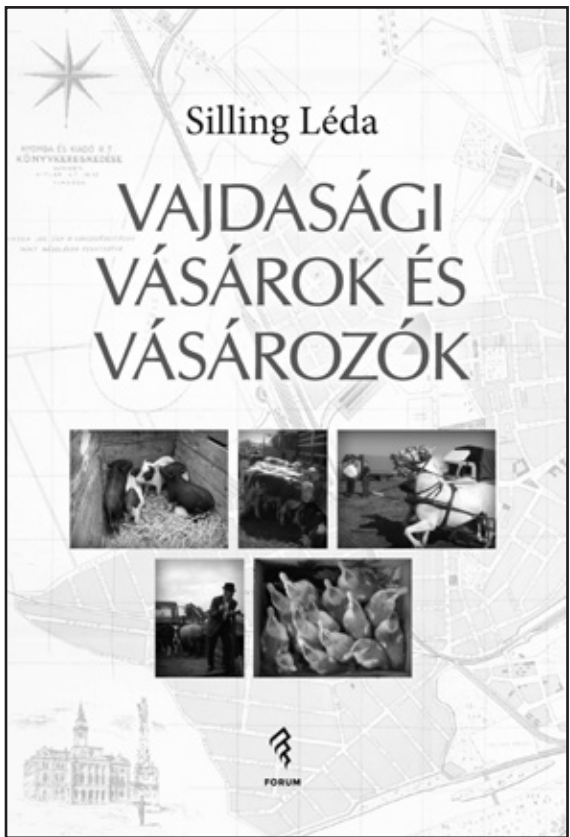
száma a piacozás. Hamar felfigyelt arra a jelenségre, hogy a piacok a falusiak számára csupán az árusítás helyszínei, ezért a következő kérdés fogalmazódott meg benne: „*De hol vásárolnak állatokat, mezőgazdasági eszközöket, alkatrészeket, ruhákat, bútort?*” A vászkeresés, a beszerzés helyszíneinek megtalálása indította el a szerzőt a kutatómunka útján még az 1990-es évek végén. Vajdaság egész területét bejárva, rengeteg terepi munka- és levéltárban töltött órának, kutatásnak köszönhetően születhetett meg a monográfia.

Izgalmas, kalandokkal, élményekkel, anekdotákkal fűszerezett tudományos kötetről beszélhetünk, amely részletes és egyedülálló a maga műfajában, ugyanis kevesen foglalkoztak ilyen részletességgel a témával a Kárpát-medencében. Mindebből kifolyólag hiánypótló mű önmagában a kötet, amely tizenhárom fejezeten keresztül, egészen I. István király uralkodásától napjainkig mutatja be a különböző települések – az év eltérő időszakában megtartott – vásárait, valamint a vásározóit. Rövid történeti bevezető után a mai jelentősebb vajdasági vásárokat mutatja be a szerző. A történeti bevezetőben megismerhetjük a kutatott terület három legjelentősebb városának, Újvidéknek, Zombornak és Szabadkának a vásártörténetét, emellett kisebb betekintést ad a bánáti és szerémségi régió vásártörténetébe is. Megismerked-

hetünk a vásárok éves rendjével, és hogy azok időpontja miként változott, milyen tényezők határozták meg azt, hogy mely napon, napokon tartják meg az eseményt. Mindezt grafikonok segítségével is érzékelteti a szerző. A monográfia foglalkozik továbbá a vásárok jövedelmi eloszlásával, a vásárterekkel, a vásárok belső szerkezetével, a mai vásárok közül pedig a topolyaival, csantavérivel, kispiaival, óbecsével, zentaival, torontálsárhelyivel és a törökkanizsaival, valamint betekintést kapunk a mai újvidéki vásárok és a szerémségi Ruma vásárainak életébe is. A monográfia fő fejezetei vonzáskörzet-kutatással zárulnak.

E néprajzi monográfia tudománytörténeti összefoglaló is egyben, ugyanis Silling Léda ügyelt arra is, hogy bemutassa azt, ki foglalkozott Kárpát-medencei szinten hasonló témával. Sok szerzőt megemlít, szerb és horvát szakirodalmat is felfedezhetünk a bibliográfiában.

Olyan tudományos munkát tarthatnak a kezükben az érdeklődők, amely keveset kutatott témát dolgoz fel. Szakmai jelentősége mellett közérdekű, ráadásul olvasmányos, rengeteg adattal és

képpel ábrázolja a kutatási témát. Utóbbinál fontos kiemelni, hogy a képeket értelmezi is a szerző, aminek segítségével még közelebb kerülhetünk a jelenséghez, és abban is segít, hogy még élményszerűbben megismerhessük a vásárok és vásározók történetét, annak minden szegmensét.

ÉRTÉKRENDET KÖZVETÍT

Bodor Anikó: *Vajdasági magyar népdalok IV*. Második kiadás. Forum Könyvkiadó Intézet – Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2021

Idén októberben jelent meg második kiadásban Bodor Anikó *Vajdasági magyar népdalok* című könyvének negyedik kötete. Az újvidéki Forum nyomdában kerültek papírra a betűk és hangjegyek, ugyanakkor mindez a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet gondozásában történt. A vaskos kötethez egy CD-melléklet is tartozik, amely első pillantásra kellemes ajándéknak tűnhet, aztán ha az ember belegondol, rájön, hogy ma már természetes dolog, ha egy népdaltár mellé hanghordozó is társul.

Az első kiadás a szerzőnek, Vajdaság talán legismertebb, de minden bizonnyal leggondosabb népzenei gyűjtő- és rendszerezőmunkáját végző személyének utolsó befejezett kötete. Még 2008-ban készült el a sorozat negyedik darabja, amelyben az énekes népi gyermekjátékok kaptak helyet. Csak a teljesség igénye miatt, a *Vajdasági magyar népdalok* sorozat első kötete 1997-ben jelent meg, benne katonadalok, a hétköznapi dalai, szerelmi, tréfás és egyéb dalok szerepelnek. A két évvel később megjelent második kötetben balladák kaptak helyet, valamint betyár- és pásztordalok. A sort követte a párosítókat, lakodalmasokat, szerelmi dalokat felsorakoztató és rendszerező harmadik kötet 2003-ban. S mint ahogy említettük, a negyedik kötet 2008-ból való. Létezik egy ötödik kötet is, *Jeles napi szokások és jeles időszakok énekei* címmel, ezt azonban már

Paksa Katalin fejezte be néhány évvel Bodor Anikó halála után.

Adódik a kérdés, hogy a vajdasági magyar népzene tíznél alig többet számláló kiadványa közül miért kell egyet, aztán miért pont ezt kiválasztani és újra szerkeszteni, majd nyomtatni. Mindezt úgy, hogy az imént röviden bemutatott ötrészes sorozat ma már online is mindenki számára ingyen elérhető.

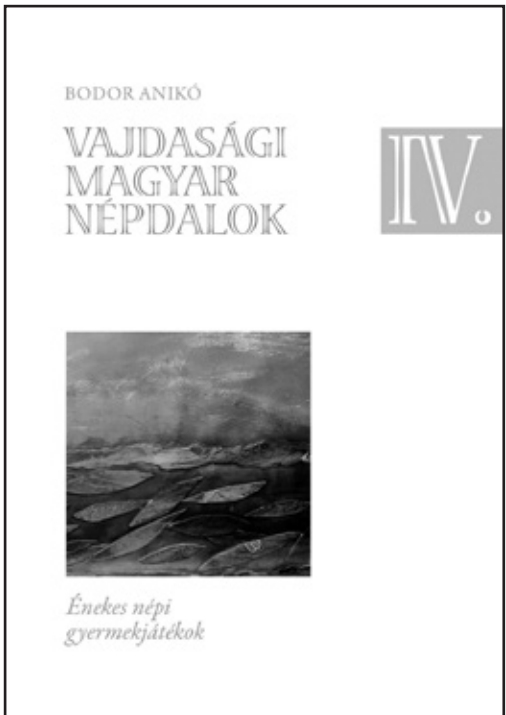
Válaszomat már a felvetés első pillanatától sejtem és próbálok formálni, de előtte egy személyes élményt szeretnék megosztani az olvasókkal. Amint hozzájutottam ehhez az új kiadványhoz, rögtön a régi sorozat mellé tettem a polcon, de óhatatlan kényszerrel éreztem, hogy a meglévőkhöz kicsit belelapozzak. Mosolyogva találkoztam a féloldalas számfűlekkel meg a hajtogatástól megbarnult lapszélekkel. Az egyik kötet utolsó oldalán egy elkalodott cetlidarabot is találtam, amely borzalmas kézírással oldalszámokat és dalcímeket őriz. Jóleső érzés töltött el, hiszen mindez talán egy öt, de lehet, hogy tíz évvel ezelőtti népzenei szemle vagy épp Durindó színpadi produkciójának menetét jelöli. Már nem emlékszem pontosan. Kiváltságos dolog szemmeztetni a dalokból, úgy kezdő, mint hivatásos muzsikák számára, hogy az előtte álló példák között találhat magának, együttesének vagy épp közösségének olyat, mellyel aztán nemcsak azonosulni tud, hanem színpadi megvalósulásában kiteljesedni is.

Ezek után a személyes élmények után jutok el arra a megállapításra, hogy vidékünk népzenei szemléin és hasonló rendezvényeink színpadain

bizony sokszor olyan is elhangzik, aminek a helyét valahol máshol kéne keresni. Eleinte furcsának tűnhet, van, akit meg is botránkoztat, főleg a fiatalabb generációk szájából vagy épp tollából szembeülni azzal, hogy egy-egy közösség sajátjaként megélt és bemutatott, népinek mondott előadása minden, csak nem az, aminek a több hónapos próbaanyagot munkája során gondolták. Az igaz, hogy a nyolcvanas évektől a dalkultúrát a *Halvány őszirózsa* és társai uralják, de az nem jelenti azt, hogy ezek népdallá váltak volna, és becsatlakozhatnak a *Vajdasági magyar népdalok*ban összegyűjtött több mint kétezer dal sorába. Ez a jelenség egyébként zenészszemmel nézve sem baj, csak mindent a maga helyén kell kezelni. Az élő és a generációról generációra folyamatosan hagyományozódó ősi dalkultúra korszaka véget ért. Klasszikus módon kell mindenkinek újratanulnia, és újra kapcsolódnia a mára már letűnt világhoz, aztán ha ezt népdallal szeretné, akkor azt ezen kiadványok nyomán teheti, meglehetősen sokszínűen és mindenekelőtt hiteles módon.

A *Vajdasági magyar népdalok* negyedik kötetének második kiadása pont ebben hoz újabb segítséget, újdonságot. A tizenhárom évvel ezelőtt kiadott könyvhöz képest az új kiadásnak a lemezére 230 felvételt égettek, ami több mint 400 dalt és azok variánsait jelenti. Ezek pontosan azok a felvételek, amelyeket kutatóink rögzítettek terepi munkájuk során. Általuk kerülhetünk még közelebb ahhoz a világhoz,

Bolyos Miklós

amelyből magyarságunk gyökereit táplálni igyekszünk. Abban szinte biztos vagyok, hogy nemsokára megjelennek Bodor Anikó könyveinek újabb kiadásai, sőt remélem, hogy hangzó anyaggal is társítják majd a nyomtatványokat. Hogy miért ez, a negyedik, az énekes gyermekjátékokat tartalmazó jelent meg először, arról csak sejtésem van. Ha a legfiatalabbjainkat a megfelelő úton indítjuk, és zenekulturális értékrendjük kialakítását már kicsi korban kezdjük, akkor a későbbiekben is számíthatunk kritikus értékítéletükre, elsősorban zenei, valamint globális téren is. Erre pedig, valljuk be, manapság már egyre kevesebb a példa, vagyis nagyon nagy szükség és – reméljük – igény van rá, és lesz a jövőben is.

SARKALATOS PONTOK

Az első száz év. A kisebbségi magyar identitás szervezeti és intézményi kontextusa a Vajdaságban. Vajdasági Magyar Képző-, Kutató- és Kulturális Központ, 2021

A vajdasági magyarság tényszerűen 1918-ban, jogi értelemben 1920-ban került kisebbségi helyzetbe. Ennek a száz évnek az értelmező bemutatását tűzte ki célul a Vajdasági Magyar Képző-, Kutató- és Kulturális Központ (VM4K) azzal a tavaly szeptemberben megrendezett kisebbségi kerekasztal-beszélgetéssel, amelyet a járvány miatt az online térben tudtak megtartani. Az elhangzott előadások, szakmai vélemények alapján jött létre *Az első száz év* című kötet.

Az olvasó átfogó kisebbségtörténeti összefoglalását kapja ennek a száz évet felölelő korszaknak, egy-egy periódusának, társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális viszonyainak. Hogyan hatottak ezek a tényezők a vajdasági ma-

gyarok identitására? Hiszen ez a száz év úgy indult, hogy mintegy negyvenezer középosztálybeli, értelmiségi magyar volt kénytelen távozni a szülőföldjéről, 1921-ben kizárták őket a földreformból, 1922-ig szavazati joguk sem volt, a magyar oktatás csak nyomaiban, szörványosan maradt meg a királyi Jugoszláviában. A szövegekből megtudható, hogyan hatott az itteni magyarság nemzeti önazonosságára a legsötétebb, 1944/1945-ös időszak. Hogyan alakult, változott a magyarság identitása a szocializmus korszakában, illetve az 1990-es években, amely nemcsak a mилоevići korszakot, a délszláv háborúkat jelentette, hanem olyan politikai és kulturális önszerveződést is hozott, amely korábban – nemcsak a két világháború között, de még a hatvanas-hetvenes évek puhább diktatúrájában is – elképzelhetetlennek tűnt. Hogyan éltek meg magyarságukat, önazonosságukat a vajdasági magyarok ma, amikor széles körű érdekképviseléssel, az

identitásunk szempontjából fontos területeken kiterjedt szervezeti, intézményi hálózattal rendelkeznek, a magyar kormány az elmúlt bő évtizedben jelentős kulturális-oktatási támogatást nyújt nemzeti identitásunk megőrzéséhez, 2016-tól gazdasági támogatással segíti itteni boldogulásunkat.

Bizonyára sokan elolvassák e kötetben azt az írást, amely azzal foglalkozik, hogy a trianoni szerződésnek pontosan mely részei hatályosak, és miért. A kiadvány egyik tanulmányából arról értesülhetünk, kik voltak azok a személységek, elsősorban tanárok, akik az 1870-es évektől kezdődően megeremeltették a délvidéki magyar irodalmat és tudományos életet. Egy olyan térségben, ahol mindenki rendelkezik paraszti felmenőkkel, a földművelés, állattenyésztés sokak megélhetését jelenti, érdeklődésre tart számot az a tanulmány, amely azt taglalja, hogy Vajdaság mezőgazdaságának milyen fejlődési szakaszai

voltak a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságtól napjainkig. A vendégmunkásság jelenségével is külön írás foglalkozik, hiszen a hatvanas, hetvenes években, amikor a munkanélküliség megoldására a hatalom engedélyezte a külföldi munkavállalást, 25–30 százalékkal több vajdasági magyar vállalta a vendégmunkássorsot, mint szerb. Biztosan sokan kíváncsiak arra is, milyen korszakai vannak a vajdasági magyar–szerb vegyes házasságoknak. Azt is megtanulhatjuk a kötet egyik tanulmányából, mi az a helymárkázás, és az ennek a módszertanával végzett kutatás milyen eredményeket hozott, a helymárkázásnak milyen közösségi hasznosulása van. Akit az érdekel, milyen az EU bővítéspolitikája és a kisebbségek védelme Szerbiában, erről is értesülhet, mint ahogyan arról is olvashatunk egy terjedelmesebb tanulmányt, hogy hogyan alakult a magyar kisebbség politikai képvisellete Szerbiában 1990 és 2020 között.

Mihályi Katalin

A felkérésnek eleget tevő huszonegy szakember kutatási területével, érdeklődési körével, elképzeléseivel összhangban szolt kisebbségi létünk e száz évéről. Az adott témát minden szerző más-más, egyéni nézőpontból közelíti meg, ezek a szövegek így adhatnak sokrétűen árnyalt képet az elmúlt száz évünkről, a vajdasági magyarságról.

AMI AZ ÉGBEN KÖTTETETT... DE A FÖLDÖN SZÉTSZAKADT

Molnár Tibor: *In nomine domini! A Kalocsai Érseki Szent-szék által egyháziilag holtta nyilvánított első világháborús bácskai katonák adattára.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2021

A vajdasági magyar történelem iránt érdeklődő olvasó megszokhatta, hogy Molnár Tibor sokat ír, és súlyos témákról. Immár hét könyvben foglalkozik az első világháborús veszteségekkel, mégpedig úgy, hogy a névtelen hősi halottaknak nemcsak „nevet adott”, hanem a névhez a kutatható levéltári iratanyagból hozzátett mindent, ami megtudható „a nevekről” (kinek a fia, férje, apja, mi a foglalkozása, hány évesen veszett oda, és ha tudni lehetett, azt is, hogy hol és hogyan). Ezzel új standardot állított fel a katonai veszteségek kutatásában. Ez alkalommal az elesett férjekkel foglalkozott, akiket özvegyeik általában hosszú évekig vártak vissza. Az ez év szeptemberében megjelent könyvben Molnár Tibor a Kalocsai Érseki Szent-szék iratanyagára támaszkodhatott. Ezt az iratanyagot ugyanis 2015–2016-ban digitálisan hozzáférhetővé tették, ettől kezdve bárki kutathatta az első világháborús szent-széki holtta nyilvánítások anyagát, e-kutatással is. Így gyűjtötte össze Molnár Tibor az adatait az „egyháziilag holtta nyilvánított első világháborús”, a mai Bácska területéről származó katonákról. Hatalmas munka.

A könyv kiindulópontját egy nagyszerű megfigyelés képezte, történetesen az, hogy az asszonyok egy része az első világháborút lezáró években újabb egyházi

házasságot szeretett volna kötni, azaz nem akart nem egyházi házasságban élni. Ez nem volt szokás, nem illett, az élet azonban ment tovább, és újabb egyházi házasságot akartak kötni (gondolom, hogy ez az új férjeknek is fontos volt). A világi bíróságnak joga volt holtta nyilvánítani a frontról nem visszatérő eltűnt katonát, de a katolikus egyház ezt nem ismerte el, új, szigorúbb eljárást folytatott le, ugyanis minden eszközével védte az egyházi házasságot, amelyből nem lehetett kilépni, és amely csak akkor szűnt meg, ha az egyik fél, jelen esetben a katona férj, elhunyt, ill. hősi halált halt. Az elhalálozás tényét és általában mikéntjét is bizonyítani kellett (például: „meghalt a szemem láttára kolerában”, 37. o.; sok helyen explicit adat van arról, hogy fogságban hunyt el az egykori férj, vagy arról, hogy a szerb, az olasz, az orosz hadszíntéren, például elesett Kirovnál, 207. o.). Tehát csak úgy lehetett az egyház által elismert újabb házasságot kötni, ha kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a férj a háborúban odaveszett. Így az áldozatokról nemcsak azt tudjuk meg, hogy kinek milyen családi kapcsolatai voltak, hanem azt is, hogy hogyan esett el, hogyan halt meg, hiszen ez része a házasságok egyházi felbontásának. Erről őriz bőséges anyagot a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. Molnár Tibor 84 bácskai településről talált itt adatokat, és 1334 per aktáit ismerteti a könyvében. Mindez nem lett volna lehetséges, ha a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár nem teszi közzé felvételeit. (Azóta újabb nagyszámú digitális képfelvétel van a honlapon, valamint más levéltári iratanyagok.)

A szerző az első 23 oldalon ismerteti adattárának történelmi háttérét: az első világháború történetét és a Magyarországon érvényes birodalmi katonai berendezkedést, hogy milyen egységek léteztek a majdani Vajdaság, majdani Bácska területén. A trianoni határok szétvágták a néhai Bács-Bodrog vármegyét, az akkori 1920-as Vajdaság-felfogás nem volt definiálva, és Bácskát, Bánátot és Baranyát értették rajta. A mai Vajdaság kereteinek kijelölése csak 1945-ben történt meg. Az első oldalakat érdemes mindenkinek elolvasnia, hiszen az olvasó képet kaphat belőle a hadtörténetről, a múltunkról, a helytörténetről, valamint a bácskai katonai egységek létéről és szerepéről az első világháborúban. Ezek háborús részvétele adja a háttérét a holtta nyilvánításoknak. A bevezetőben tehát a szerző sorra veszi az egységeket, melyik mikor és hol alakult, az első világháborút megelőzően mely egységek voltak az elődei, és milyen háborúkban vettek részt, és végül milyen hadszíntéren/hadszíntereken harcoltak az első világháborúban. Ez érdekes fejezet mindenki számára, aki foglalkozik a témával.

Az ezt követő rövid részben az egyházi holtta nyilvánítás folyamatairól olvashatunk, amely mindenki számára érdekes lehet, aki egyházzal, joggal, ill. az első világháborúval foglalkozik. Az egyház eljárását folytatott le, és ítéletet hozott, amelyet a megyés püspök vagy érsek adott ki. Az eljárás menetéről is létezett utasítás. A vizsgálóbiztos a mindenkor i lelkész és káplán vagy paptárs volt, akik közül a házasságvédő is kikerült. Általában megállapították a haláleset idejét és helyét.

A könyv legértékesebb része mégis az adattár, amely a 28. oldalon kezdődik, a balkáni halálmennetben, a hajóút során és az Asinara szigetén elhunytakról szól. Az első összefoglaló tehát a balkáni hadszínterről visszavonuló hadifoglyok veszteségeivel kapcsolatban mutatja be a holtta nyilvánítási eljárást.

Ezután a 69. oldaltól következnek a települések szerint összeállított listák. Ebben az olvasó célzottan keresheti a települések áldozatait, amit akár helytörténeusként is felhasználhat, vagy az érdeklődő amatorként keresgélhet benne, akár felmenői adatait keresve Adától Zsabyáig.

Ebben a részben a szerző egy újdonságot vezet be: egy-egy település hősi halottairól statisztikát is készít, ami főleg a nagyobb településeken érdekes. Egy-egy település bemutatásakor nemzeti és felekezeti adatokkal kezd, majd rátér az egyenkénti bemutatásra, amelyben a szerző hitvallása is látszik: a katona nemcsak katona, hanem ember is. Az egyenkénti bemutatás után statisztikát közöl: alakulat, foglalkozás, életkor szerint, a haláleset éve, a veszteség/haláleset helyszíne szerint. A könyv végén összegző statisztikát találunk a holtta nyilvánítottakról.

Summa summarum, Molnár Tibor könyve egy kerek egész, lezárt korpusz, minden benne van, aminek benne kell lennie és ami benne lehet. A könyvnek ott van a helye minden közönyvtárban, levéltárban, múzeumban, ahol magyar könyveket gyűjtenek, és ahol a magyarságot kutatják. Megléte egyben újabb igényeket vet fel. Egyrészt Bácskán, ill. a bácskai településeken kívül még számos település van az egykori

Mészáros Zoltán

Magyarországon, amelyekről hasonló könyveket lehet írni, hasonló standardok szerint. Másrészt az összesen hét első világháborús könyv áldozatairól szóló könyveket egy adatbázisban is egyesíteni lehetne, ezzel még jobban megismerhetnénk az áldozatok társadalmi struktúráját, helyzetét, családi állapotát, egyszóval a vajdasági magyar társadalmat.

Élénken él bennem egy könyvbemutató emléke, ahol Molnár Tibor elmondta egyik sejtését, miszerint a vajdasági magyarság demográfiai csökkenése nemcsak a titói Jugoszlávia viszonyaiban keresendő, hanem az első világháborús áldozatok nagy számában is (661 ezer volt a történelmi Magyarországról, és nem kímélték a besorozások a majdani Bácskát sem), hiszen a nagyszámú áldozat már nem hagyott maga után utódokat, és a háború a munkaképesség, az egészség szempontjából a legjobbakat vitte el, akik közül igen sokan estek el a távoli és akkor is téves csatatereken.

Álljon tehát tartalmát és súlyát illetően is előttünk Molnár Tibor könyve, hogy mi az ára egy háborúnak.

CSENGEY DÉNES

Bartusz-Dobosi László:
Csengey Dénes. MMA Kiadó
Nonprofit Kft., Budapest,
2020

A hiány – ez az első szó, amely eszembe jutott Bartusz-Dobosi László Csengey Dénes-monográfiáját olvasva. Mennyire hiányzik nekünk Csengey Dénes, 1989 Petőfi. Aki lánglelkű politikus és irodalmár volt, fehér ingében, farmerzakója a vállára vetve, egymás után szívott cigarettáival, a szemében égő tűzzel (76. o.). Aki ott volt 1989. március 15-én a Magyar Televízió előtt, sosem feledi szavait, hogy a nemzet mindannyiunké. És azt sem, ahogy utána skandalta a tömeg, hogy szabad március 15-öt, 16-ot, 17-et és így tovább. Vagyis szabadságot, minden téren.

Hiánypótló kötetet tart a kezében az olvasó, több szempontból is. A szépen felépített, megszerkesztett, nyelvilag gördülékeny stílusban megírt munka pozícionálja Csengey munkásságát, majd megeleveníti lapjain a Kádár-korszak kultúrpolitikáját, a nemzedéki kérdést és a kanonizációs problémákat is. Továbbgondo-

lásra és párbeszédre készíti az olvasót.

Csengey Dénes jelszava, az „Európába, de mindahányan!” (181. o.) már felsejlik e mű elején, amikor arról olvashatunk, hogy példaképének Németh Lászlót és báró Eötvös Józsefet tartotta (28–29. o.). Csengey Dénes egységesíteni akarta a magyar nemzetet, mind az irodalomban, mind a politikában, sajnos nem sikerült neki.

A szerző kiemeli Csengey aszociatív képalkotását (37. o.), metaforaalkotásait, szimbolikáját, mely az 1980-as évek irodalmi életében még elengedhetetlen eszköze volt az önkifejezésnek (37. o.). A kötetnek fontos része annak bemutatása, hogy a kádári kultúrpolitikában egyáltalán milyen mozgástere lehetett egy szerzőnek. Csengey Dénes 1953-ban született, ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely az 1980-as évek elejének olomidejét, művészeti kilátástalanságát, nemzedéki tehetetlenségét (74. o.) saját bőrén tapasztalta meg. „Legjobb tíz évemben csak hadakoztam, dolgozni alig dolgoztam” (59. o.) – mondta ki Csengey Dénes azt,

hogy az alkotásnak is megvan a maga ideje, és a cenzúráról és öncenzúráról terhelt aczéli világban milyen nehezített körülmények között alkottak a művészek, ha egyáltalán képesek voltak rá az átpolitizált létben.

Talán ezért is fordult ő is a szociográfia mint műfaj felé, ahogy Csalog Zsolt is – szerencsés párhuzamba állította e kötet kettőjük munkásságát (86. o.), mivel e kapcsán olyan izgalmas kérdésekről is szó eshet, hogy hol vannak a műfajok határai.

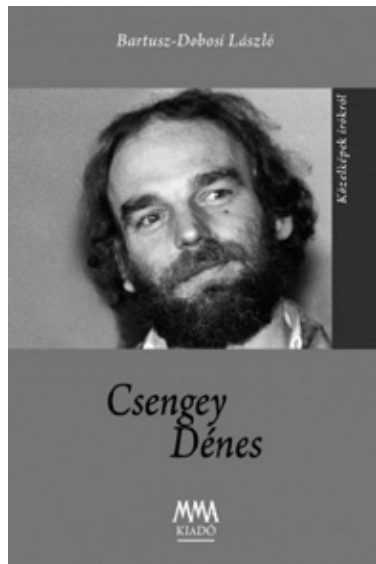
Felsejlik a Kádár-korszak sötét arca, a költőtárs, aki ügynök lett, és jelentett Csengeyről. Olyan közegeben vált irodalmárrá és politikussá, melyben besúgók kísérték lépteit, szárnypróbálgatásait. Hátborzongató. Művésszé válásában mindig segítették őt a baráti körök, a közösségek, melyeket ő maga is tevékenyen létrehozott, és részt vett bennük. Indulásánál kulcsszerepet játszott Szekszárdon a Babits presszó baráti közössége (101. o.). Ez alapján érthetjük meg, hogyan épült fel életműve egy olyan korban, amikor az underground lét volt kényszerű terepe a szabad szellemeknek (98. o.).

Izgalmas kérdés, hogy mennyire üresedett ki ekkorra a 68-as nemzedék. Csengey szerint a lázadás egy idő után csak a külsőségekre, a hosszú hajviseletre korlátozódott (108. o.). A kötetből érdekes, eddig ismeretlen részleteket is megtudhatunk Cseh Tamással közös alkotómunkájáról is, a *Mélyrepülés* albumról.

Csengey ott volt a politika sűrűjében, országgyűlési képviselő is lett. Lobogásával, lánglelkével az igazságot képviselte kérlelhetetlenül és mindig. A négyigenes népszavazás kapcsán azt jobban hangsúlyoztam volna, hogy bár nyíltan vállalta és képviselte az MDF álláspontját, de ezt hűségéből tette, és nem azért, mert egyetértett pártjának álláspontjával. A diktatúra ideológiailag terhelt narratívája helyett egységes közbeszédet szeretett volna, ennek megalkotásán dolgozott haláláig (91. o.).

Eljött az idő a Csengey-életmű újraolvasására (68. o.) – hangsúlyozza jogosan a szerző. Bizony így van ez, több okból is. Hiszen Csengey kortárs világa lassan történelmi távlatba kerül. Ami életművét illeti, tragikusan korai halála

Tóth Eszter Zsófia

nem tette lehetővé számára, hogy megkomponálja befejezését. Közel laktam a házhoz, amely utolsó lakhelye volt, és kamaszként gyakran elsétáltam arra, később az emléktáblát is megnézni. Egyfajta önkínzás volt ez, mert felfoghatatlan, hogy a rendszerváltás szabadságharcosának (86. o.) hogyan juthatott ennyire rövid életút. E kötet ebben is segít nekünk, hogy emléket méltón megőrizzük, életművét új kérdések segítségével új megvilágításba helyezzük.

MINEK A TANSZÉKVEZETŐNEK PARÓKA?

Robin Cook: Genезis. Fordította: Babits Péter. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2020

Érdekes, hogy mennyire szeretnek írni az orvosdoktorok. És jól is megy nekik a szavakkal bibelődés. Elsőként talán Németh László jut eszünkbe, vagy éppen Csáth Géza, esetleg Csehov, Stanislaw Lem meg Polcz Alaine. Nálam listavezető Benedek István, mert nagyon fiatalon olvastam tőle az *Aranyketrec* című könyvét, amely alaposan lehorogonyzott olvasmányélményeim közt. Ha viszont valami általánosabb, nemzetközi népszerűségi listára gondolunk, az orvos írók között kétségtelenül Robin Cook áll jelenleg élen. Írt vagy 30 regényt, de ma is, 81 éves korában is orvosnak tartja magát, nem pedig írónak. Könyveiben viszont eredményesen elegyíti a két szakmáját. Témái a közegészségügyi, orvostudományi eredményekbe szőtt bűncselekmények és azok leleplezése. Úgy tűnik, mintha a bűnügyek és a (mágn)nyomozások csupán ürügyként szolgálnának, hogy az író az orvostudomány friss eredményeit népszerűsítse, esetleg összeesküvés-elméletekről rántsa le a leplet, és rámutasson, az orvostársadalomnak is megvannak a maga fekete bárányai. Mindezekből ítélve arra gondoltam, hogy a Covid-járványra adott friss reagálás a *Genезis*, amikor kezembe került a könyv, hiszen a járvány, a fertőzés gyakran viszaköszönő témája az íróknak.

Hát, tévedtem. Nem a vírus keletkezéséről, hanem az emberi élet születéséről ír egy terjedelmes *Előhangot* a szerző, nem abban az értelemben, ahogy a *Biblia* első, azonos című könyvében olvashatunk róla, hanem feltárva a biológia pazarul összehangolt működését egy új élet létrehozásában. Lebilincselő leírás, megjelenítés. Aztán, a megfogant embriót úgy tízhetes megöli valaki, ugyanis végez a gyermeket hordozó édesanyával. Ki sem derült volna a terheség, ha nem kerül az anya teste hatósági boncolásra.

Itt állunk meg egy pillanatra. Cook regényeiben visszatérő alak dr. Laure Montgomery patológus, igazságügyi szakértő, meg Jack Stapleton, ugyancsak boncnok és ugyancsak igazságügyi orvos szakértő, mellesleg férj és feleség. Mindketten szerelmesei szakmájuknak, így a regény történéseinek helye zömmel a boncterem. Az események színtere New York egyik kórházának épülettömbje, ezenkívül három bérelt lakás, egy családi otthon meg két étterem. Ezt már csak azért jegyzem meg, hogy érzékeltessem, mennyire a kórház(ak)ra összpontosította az író az eseményeket.

A főhős viszont nem a SARS-CoV-2 vírus, miként számítottam rá, hanem a DNS-alapú családfakutatás, amely már önmagában a vírushoz hasonlóan kész rejtély.

A hosszú előhang után megoldulnak az események, a regény első 160 oldalát egyetlen nap tör-

ténéseinek leírása tölti ki, és hat nap múltán vége is a műnek.

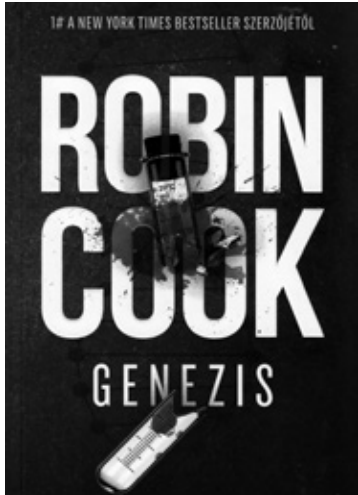
Kera Jacobsen 28 esztendő, kórházban dolgozó szociális munkást holtan találják lakásában. A halál oka: kábítószer-túladagolás. Mire a hulláját megtalálja a nő kolléga- és barátnője, Madison Bryant, az olvasó már tudja, hogy a kábítószer nem saját maga juttatta szervezetebe. Másnap Medisont a metró elé löki valaki, a nő túléli a balesetet, de a következő napot már nem, a kórházban meggyilkolják. Az olvasó ebben az esetben is tudja, hogyan, csak azt nem, hogy ki a tettes. Az elkövető mindvégig szem előtt van, de mintha háttal állna az elképzelt kamerának, a regény derekáig felismerhetetlen. Kerát a renitens patológus rezidens, Aria Nichols boncolja, és felfedezi, hogy az áldozat tízhetes terhes volt – erre utalt az előhangban a genезis hosszadalmas, érzékeltes leírása. Ariát az apja, majd a mostohaapja is zaklatta, ezért a nő hadilábon áll a teljes férfitársadalommal. Kera terhesége fölkorba csolja érzelmeit, meg akarja találni a gazembert, aki teherbe ejtette, majd magára hagyta, sőt talán meg is ölte, hogy szabaduljon a kellemetlen né váló kapcsolatból. A boncolás napján felkeresi Medisont, hogy információt szerezzen a lelépett apa kilétéről. Ehelyett szenzációs ötletet kap a nőtől. DNS-alapú családfakutatással nyomára lehet jutni az apának. Az ötletgazda Madison már nem tud

részt venni a megvalósításban, másnap meggyilkolják.

Aria némi ártatlan hazugsággal és manipulációval rávesz egy családfakutató céget, hogy rekordidő alatt derítsen fényt az apa kilétére. Csakhogy homokszem került a gépezetbe, a vizsgált családban történt egy örökbefogadás. A DNS kimutatja a férfi létezését, de kiléte megállapításához fel kellene kutatni az adoptáló szülőket. Aria eldicsekszik főnökeinek az elért eredményekkel. Másnapra ő is halott. Talcán kínálja föl az életét a sorozatgyilkosnak, akinek van még egy kiszemelt áldozata, a boncintézet vezetője, dr. Laure Montgomery, aki éppen kórházban fekszik, miután eltávolították mindkét mellét és petefészkeket, à la Angeline Jolie. Merénylője hiába álcázza magát parókával, vastag keretű szemüveggel, az áldozat férje egy furcsa, kevésbé valószínű módon megakadályozza a gyilkosságot. Ez a fordulat a legsántitobb része a regénynek. A legerőteljesebb pedig Laure töprengése, amikor a szűrővizsgálaton a mamográfia nem mutat elváltozást, de az MR-vizsgálatkor föltűnik a mellében egy mikroszkopikus csomó, amely lehet akár jó-, akár rosszindulatú. Mindössze egy éjszaka áll rendelkezésére, hogy döntsön, a továbbiakban is anyja akar-e maradni autista kislányának és viselkedésszavaros fiának, vagy magukra hagyja őket férjével egyetemben.

A regény nyelvezete teljesen mai: a férfiaknak és a nőknek

Fekete J. József

egyaránt nagyon kell vigyázniuk a nyelvükre, nehogy szexistának tűnjenek, dübörögnek a számítógépes rendszerek, fortyognak az adatbázisok, villognak a mobiltelefonok, és ömlik az olvasóra a tudományos információ. Cook a felpörgetett eseményeket meglepő részletezéssel adja elő, többször visszatér ugyanarra. Ez nem is baj, mert nem vagyok benne biztos, hogy a részletezés, ismétlés, szemléltető példa ellenére sikerült megértenem a DNS-alapú családfakutatás technológiáját, mondjuk, egy hiányzó láncszem esetében. Az elbeszélés zömmel párbeszédre épül, olyan, mint ha élő közvetítésbe csöppent volna az olvasó. Érdekes, hogy a regény hangulatából szinte semmit sem nyom le, hogy szinte teljes egészében boncteremben játszódik, és az emberi test transzírozását eléggé naturalisztikusan ábrázolja a szerző. Végül föltárul a fehér köpenyesek világának sötét vetülete.

HA EMLÉKEZÜNK, SOSEM SZAKADUNK KI A MÚLTBÓL...

Patyerek Réka

Sötétség. Fény. Magasba nyúló kezek. Csend. Erőteljes mozgás. Ismét csend. A halál jelenléte nemcsak a színpadon játszókra nehezedik, hanem mindenkre. Életképek, emlékek és történelmi, objektív adatok egyvelegéből alakult ki az Udvari Kamaraszínház és a Vajdasági Kamara Táncegyüttes közös produkciója, melynek ötletgazdája Patyerek Csaba, rendezője pedig Kálló Béla színművész. Az előadás dramaturgia Szigeti Réka.

A *Sors-kanyar* címet viselő, táncos-prózai momentumokkal is megtűzdelt előadás a Don-kanyarnál megtörtént eseményeket meséli el, szerelmi szálra felfűzve. Dajka Margit és Lajtos Árpád élettörténetén keresztül nyerünk bepillantást a tragédiába. Felesleges arról beszélni, hogy mi történt ekkor, hiszen mindenki tisztában van az ott történetekkel, ami ennél fontosabb, hogy ma hogyan nyúlunk ehhez, egyáltalán beszélünk-e erről eleget, vagy mi ennek a múltbéli, meghatározó eseménynek a kivetülése a mára.

Az előadás táncos részeit Táborosi Margaréta és Patyerek Csaba álmodták meg. Csaba a néptáncos elemekért felelt, a népi jellegű koreográfiáért, míg Margaréta a kortárs vonal beépítéséért. Meghatározó élmény látni, hogy egy-egy népi elem hogyan tud működni civil mozgásba épített díszítőelemként. Rendkívül fontos misszió a néptánc életben tartása, megmutatása, hiszen a kultúránk része. Felemelő pillanatokat szerzett az előadás első jeleneteinek egyike, amikor Mészáros Gábor (Lajtos Árpád) egy laza bokatekeréssel elnyomja a cigit, majd ezt követően robban be a táncosgárda, akik tánclépésként alkalmazzák az imént még egyszerű, hétköznapi mozgólátást. Nagyon téved, aki azt gondolja, hogy a néptánc képtelen fizikai fájdalmat, érzéseket, gyötrődéseket kifejezni. Az egyik legelementárisabb kifejezési formánk, ami magyarázat nélkül találja meg az utat a szívig és a lélekig.

Hatásvadász-e az előadás? Nem. Mindössze nem lehet elég sokszor és nyomatékosan elmondani, ismételni azt, amit már Örkény is leírt, hogy az emléksnek nem mindegy, hogy ő darálja-e a húst, vagy őt darálják-e meg. A fronton harcoló embereknek parancsot kellett teljesíteniük, nekik nem volt választási lehetőségük, hogy vállalják-e a harcot, vagy sem. Az előadás egyik legszebb (legtragikusabb) jelenete, amikor a karácsonyra írt katonai leveleket narrálják. Ezekben a levelekben a remény folyamatos elvesztését, a leépülést halljuk. Ami viszont megmarad, az a hit. Azóta is ez a mondat jár a fejekben: „Ha valami emberi dolog történne velem... vigyázzatok egymásra”. Talán azért is ez a „kedvenc” jelenetem, mert a karácsony az egyik olyan ünnepünk, amikor kicsit közelebb kerülhetünk Istenhez. Amikor érezzük a jelenlétét. Ezek a levelek átvitt értelemben imaként is értelmezhetők. És ezeket az intim pillanatokat a professzionális fénytechnikának köszönhetően még jobban át tudjuk érezni.

Az előadás roppant kevés keléssel és minimalista díszlettel operál, de mindezek folyamatosan mozgásban vannak, folyamatosan új értelmet nyernek, mindig más környezetben, mindig új jelentéssel bővülnek, így elősegítik az előadás időkezelési technikájának kiváló működését. Deszkák... mindegyik táncosnak egy jut. Az egyik repülő, a másik keresztet, majd lövészárkot, akasztófát, koporsót szimbolizál. A teljes zűrzavart. A katonai kellékek, ládák aktív, szerves részei az előadásnak. A katonákat megszemélyesítő táncosok nem biodíszletként vannak jelen... az elmének a gonosz játékszerei, amelytől sosem tud szabadulni az ember. Ők azok, akik meggátolják a felejtést.

Múlt? A jelenben vagy éppen a jövőben vagyunk? A kollektív tudat legmélyebb bugyriiban van a közönség. Ott, ahol az örület határán, a pokolhoz

Fotók: Molnár Edvárd

közel éltek mindennapjaikat az ott szolgáló katonák. Lajtos Árpád és Dajka Margit (Stely Zsófia) gondolatai között bolyongunk, minden mozdulatukban ott vagyunk. Mindent velük együtt élünk meg. Vajon ők a kommunikációban megértették egymást? Nem. Tragédiából táplálkozni és így normális életet élni nem lehet. A Dajka Margitot alakító színésznő magával ragad. Lázasan próbálja elvonni férje figyelmét a múlttól, akinek néhány pillanatig ez sikerül is, de mindig visszaesik a „piszkos, orosz paradicsomba, a tetűfészekbe”. Lehet-e ettől megszabadulni? Túlélni lehet. Az idősíkok egybecsúszása itt is remekül működik, hol a fronton vagyunk, ahol még csak az udvarlási fázisnál tartanak, utána már a kórházban, ahol Margit az életéért küzd. Változva próbálják meg együtt feldolgozni az ott átélteteket, látottakat. Igazán sosem tudnak ettől megszabadulni. Hátborzongató látni, amikor a színész kilépve önmagából, teljes átszellemüléssel mondja el a monológokat, amelybe belepusztul, ami fizikai tüneteket is produkál (remegő végtagok, remegő hang).

Mindkét színész alakítása teljesen másik síkra emeli az előadást, még többet kap a néző. A fájdalmat és a szerelmet. Valami megbomlik, és a „kismadár” a halálával száll ki a kalitkából, és válik szabaddá. Férje pedig az öngyilkossággal. Vagy éppen az ellenkezője történik?

Az előadás zenei apparátusa olyan energiákkal hat a nézőre, mint amikor a szentmisén a pap prédikációja eljut a szívünkig, és úgy érezzük, végre, végre valamit sikerült megértenünk. A népi hangzást megbontja, néha diszharmonikussá teszi egy-egy dobszóló (Bubla Bence) vagy egy zongorán megszólaló erőszakos dallam (Szerda Árpád). A teljes zűrzavart, a halálfélelmet, a háborús övezetet, a szenvedést... mindezt látjuk, érezzük és halljuk is. Hallhatjuk a sikoltásokat, az üvöltést. A halálhörgést. Haláltánc az egész előadás. Más formában, de mindenkivel eltáncol egy utolsót. Nincs kivétel. Szerda Balázs (zeneszerző) is nagyon mélyről jövő érzéseket és gondolatokat közvetít a zenén keresztül. Ha csak egy-egy számot hallgatunk meg mindentől elvonatkoztatva, akkor sem érezzük a nyugalmat. Izzik és pezseg

az egész. A lélek olyan részlegeiből előbukkanó melódiák ezek, amelyek segítenek a megértésben. Az egymásra figyelésben.

A fizikai fájdalmat folyamatosan megjelenítik a táncosok is, hiszen két órát végigtáncolnak, és érzelmekkel teli szereplést adnak, folyamatosan mozognak, nincs egy perc nyugtunk sem, ahogyan az előadásnak sem, rajtuk van az előadás súlya, ahogyan a fronton szolgáló katonákon. A színészek is állandóan aktív részesei az előadásnak, a táncos jeleneteknek, nem külső szemlélői, itt minden a kollektív tudat részese, ahonnan senki sem találja a kiutat. Az előadásnak nincs nyugvópontja, a néző sokszor érezheti azt, hogy nem bírja már tovább, mert túlsorodul. Ez a legnagyobb feladat. Szembenézni önmagunkkal. Az előadás zárójelenete képeslaphoz hasonlít. Hőfoslányok. Emlékcafatok. A katonák lelke és a szerelmespáré is egybeforr, egymás értelmezései. Elválaszthatatlanok egymástól. De vajon szabadok-e?

„Hogya megtartasz még több időre,

Virradjunk boldog, szebb jövőre...”

